

Kvartalsrapport

KLP KONSERN
3. KVARTAL 2017

Innhold

KLP KONSERN

RAPPORT TREDJE KVARTAL 2017	4
RESULTAT	9
BALANSE	10
EGENKAPITALOPPSTILLING	11
KONTANTSTRØMOPPSTILLING	12
NOTER TIL REGNSKAPET	13
— Note 1 Regnskapsprinsipper og -estimer	13
— Note 2 Segmentinformasjon	14
— Note 3 Premieinntekter for egen regning	18
— Note 4 Andre inntekter	18
— Note 5 Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	18
— Note 6 Driftskostnader	19
— Note 7 Andre kostnader	19
— Note 8 Investerings eiendom	19
— Note 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser	20
— Note 10 Innlån	25
— Note 11 Virkelig verdi hierarki	27
— Note 12 Likviditetsrisiko	32
— Note 13 Renterisiko	34
— Note 14 Kreditrisiko	37
— Note 15 Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring	41
— Note 16 Annen kortsiktig gjeld	41
— Note 17 Kapitalkrav	42
— Note 18 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør	43
— Note 19 Pensjonsforpliktelser	44
— Note 20 Hendelser etter rapporteringsperioden	45
— Nøkkeltall - akkumulert	45

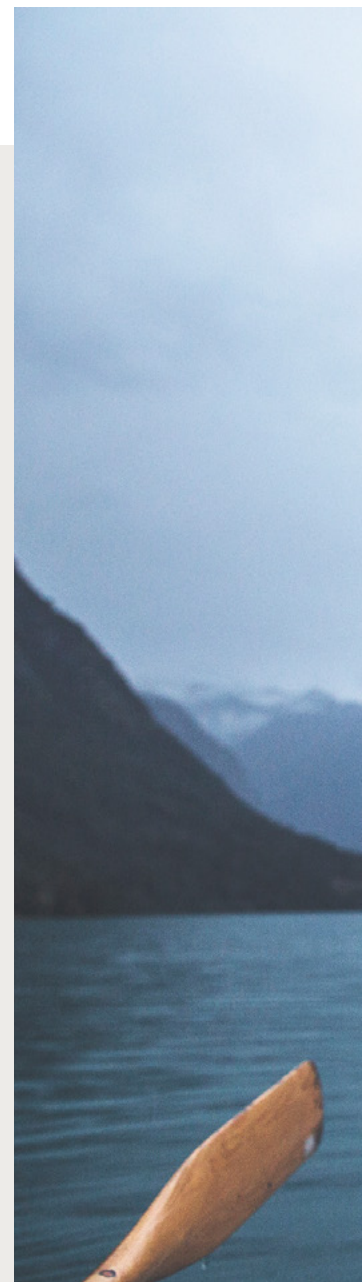
Innhold

IKKE-FINANSIELT REGNSKAP

KVARTALSREGNSKAP	48
IKKE-FINANSIELT REGNSKAP	49
— Note 1 Utelukkede selskaper	50
— Note 2 Dialog	50
— Note 3 Energiforbruk i KLP-huset	50
— Note 4 Energiforbruk i egne kontorer i Trondheim	50
— Note 5 Energiforbruk i egne kontorer i Bergen	50
— Note 6 Utslipp fra flyreiser	50

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

KVARTALSREGNSKAP	51
RESULTATREGNSKAP	52
BALANSE	53
EGENKAPITALOPPSTILLING	55
KONTANTSTRØMOPPSTILLING	56
NOTER TIL REGNSKAPET	57
— Note 1 Regnskapsprinsipper og -estimer	57
— Note 2 Verdiendring eiendomsinvesteringer	58
— Note 3 Premieinntekter for egen regning	58
— Note 4 Erstatninger	58
— Note 5 Forsikringsrelaterte driftskostnader	58
— Note 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser	59
— Note 7 Virkelig verdi hierarki	65
— Note 8 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør	73
— Note 9 Forpliktelser	75
— Note 10 Kapitalkrav	76
— Note 11 Pensjonsforpliktelser	77

Rapport tredje kvartal 2017

KLP FÅR GOD AVKASTNING PÅ SINE AKSJEINVESTINGER

- Godt avkastningsresultat
- God vekst- og lønnsomhetsutvikling i datterselskapene

KLP – ET KUNDEEIET KONSERN

KLP-konsernet består av følgende selskaper: Kommunal Landspensjonskasse (KLP) og datterselskapene KLP Banken, KLP Skadeforsikring, KLP Kapitalforvaltning, KLP Bedriftspensjon, KLP Forsikringservice og KLP Eiendom.

Konsernet hadde ved utgangen av tredje kvartal en forvaltningskapital på 641,5 milliarder kroner, en vekst på 14 milliarder kroner i tredje kvartal og 45 milliarder kroner hittil i år.

Driftsresultatet utgjør 16,0 milliarder kroner (15,7)¹ hittil i år. Konsernets totalresultat er på 1,3 milliarder hittil i år.

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringselskap

Pensjonsordninger innenfor offentlig sektor tilbys og administreres av konsernets morselskap Kommunal Landspensjonskasse (KLP). Av KLPs forvaltningskapital på 527,5 milliarder kroner er 477,5 milliarder kroner knyttet til forsikringsforpliktelse i offentlig tjenestepensjon.

RESULTAT TREDJE KVARTAL 2017

Avkastningsresultat

KLP har oppnådd et avkastningsresultat, avkastning ut over det selskapet har garantert til sine kunder, på 3,9 milliarder kroner i tredje kvartal, 5,4 milliarder kroner (6,7) hittil i år. Verdijustert avkastning på kollektivporteføljen ble 4,6 prosent og bokført avkastning ble 3,1 prosent hittil i år.

Risikoresultat

Risikoresultatet i tredje kvartal utgjør 154 millioner kroner, 426 millioner hittil i år. Det legges opp til at 213 millioner kroner av risikoresultatet avsettes til risikoutjevningfond, og 213 millioner kroner tilbakeføres til kundenes premiefond.

Administrasjonsresultat

Selskapets administrasjonsresultat viser et overskudd på 92 millioner kroner i tredje kvartal, 143 millioner kroner (135) hittil i år. Forsikringsrelaterte driftskostnader utgjør 202 millioner kroner i kvartalet og 709 millioner kroner (688) hittil i år.

Samlet resultat

Samlet overskudd til selskapet ble 404 millioner kroner i tredje kvartal og 1 295 millioner kroner (1 877) hittil i år. Kunderesultat ble 3,9 milliarder kroner for kvartalet og 5,6 milliarder kroner (6,9) hittil i år.

MILLIONER KRONER	Kunder	Selskap	Sum
Avkastningsresultat	5 368	119	5 487
Risikoresultat	213	213	426
Rentegarantipremie		529	529
Administrasjonsresultat		143	143
Netto inntekter fra investeringer i selskapsporteføljen og andre inntekter/kostnader i ikke-teknisk regnskap		692	692
Skatt		-323	-323
Andre resultatetelementer		-79	-79
Resultat etter 3. kvartal 2017	5 581	1 295	6 875
Resultat etter 3. kvartal 2016	6 880	1 877	8 757

Finansiell soliditet og kapitalforhold

Forvaltningskapitalen i KLP har vokst med 11,2 milliarder kroner i løpet av tredje kvartal og utgjør 527,5 milliarder kroner. Forsikringsforpliktelsene har økt med 25,1 milliarder kroner i 2017 og utgjør 477,5 milliarder kroner.

Kursreguleringsfondet har økt med 662 millioner kroner i kvartalet og er på 36,1 milliarder kroner.

Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterrinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital under Solvens II med et beløp tilsvarende 2,5 prosent av premiereserven. Dette utgjør 10,0 milliarder kroner ved utgangen av tredje kvartal.

Uten bruk av overgangsregler er selskapets kapitaldekning etter Solvens II på 223 prosent. Ved å hensynta overgangsordningen for tekniske avsetninger blir kapitaldekningen 322 prosent. KLP har et mål om at kapitaldekningen skal ligge over 150 prosent uten bruk av overgangsregler. Kapitaldekningen ligger godt over dette målet og uttrykker selskapets sterke soliditet.

¹ Tall i parentes angir verdi for tilsvarende periode i 2016

Nøkkel tall

PROSENT	Hittil i 2017	Hittil i 2016	Året 2016
Bokført avkastning *	3,1	3,5	4,4
Verdijustert avkastning *	4,6	4,4	5,8
Verdijustert inkl. merverdier i hold-til-forfall og utlån *	4,6	4,9	5,4
Kapitaldekning Solvens II	223	208	209
Kapitaldekning Solvens II med overgangsregler	322	359	304

* Avkastningstallene gjelder kollektivporteføljen

Premieinntekter

Premieinntektene eksklusive mottatt premiereserve ved tilflytting utgjør 8,8 milliarder kroner i tredje kvartal, 23,8 milliarder kroner (26,2) hittil i år.

Løpende spare- og risikopremier har vokst med 7,3 prosent og utgjør 17,0 milliarder kroner hittil i år. Premie for regulering av opparbeidede forpliktelser som følge av årets lønns- og G-reguleringsoppgjør er inntektsført med 5,8 milliarder kroner (9,4) per 30.09. Mottatte premie-reserver utgjør 0,2 milliarder kroner (3,5) hittil i år.

Erstatninger

Utbetalte pensjoner og andre erstatninger, eksklusive avgitt premiereserve ved fraflytting, er økt med 6,3 prosent og utgjorde 12,8 milliarder kroner (12,1) hittil i år.

FORVALTNING AV KOLLEKTIVPORTEFØLJEN

Eiendelene i kollektivporteføljen utgjorde 480,4 milliarder kroner (448) og var investert som vist nedenfor:

EIENDELER	Hittil i 2017		Hittil i 2016	
	Andel	Avkastning	Andel	Avkastning
Alle tall i prosent				
Aksjer	21,7 %	11,1 %	20,3 %	0,6 %
Omløpsobligasjoner	19,8 %	2,6 %	20,7 %	5,5 %
Anleggs-/HTF-obligasjoner	27,0 %	3,0 %	27,1 %	3,2 %
Utlån	11,5 %	1,7 %	11,2 %	1,8 %
Eiendom	12,4 %	5,1 %	12,2 %	7,8 %
Andre finansielle eiendeler	7,5 %	1,3 %	8,5 %	1,4 %

Aksjer

Samlet eksponering i aksjer og alternative investeringer, inkludert aksjederivater, var 21,7 prosent ved utgangen av tredje kvartal. Samlet avkastning for aksjer og alternative investeringer var 3,5 prosent i tredje kvartal, og 11,1 prosent per 30.09. Etter årets ni første måneder hadde globale aksjer en avkastning på 11,0 prosent, mens avkastningen for norske aksjer var 14,8 prosent.

Omløpsobligasjoner og pengemarked

Omløpsobligasjoner utgjorde 19,8 prosent, mens pengemarkedsinstrumenter utgjorde 7,5 prosent av eiendelene i kollektivporteføljen per 30.09. Norske stats- og swaprenter var omtrent på samme nivå per 30.09 som per 30.06. KLPs globale statsobligasjonsindeks oppnådde en valutasikret avkastning på 0,3 prosent i tredje kvartal, mens den norske statsobligasjonsindeksen fikk en kvartalsavkastning på 0,6 prosent. Det globale kredittpåslaget falt noe gjennom kvartalet, og KLPs globale kredittobligasjonsindeks fikk en valutasikret avkastning på 0,9 prosent i kvartalet.

Samlet for omløpsobligasjoner oppnådde KLP en avkastning på 0,7 prosent i tredje kvartal, mens pengemarkedsavkastningen var 0,3 prosent.

Obligasjoner som holdes til forfall

Investering i obligasjoner som holdes til forfall utgjorde 27,0 prosent av kollektivporteføljen ved kvartalslutt. Ikke regnskapsførte merverdier i kollektiv-porteføljen utgjorde 9,7 milliarder kroner per 30.09. Porteføljen er godt diversifisert, og består av papirer utstedt av kredittverdige institusjoner. Avkastningen målt til amortisert kost var 3,0 prosent per 30.09.

Eiendom

Eiendomsinvesteringer, inkludert norske og internasjonale eiendomsfond, utgjorde 12,5 prosent av kollektivporteføljen. Eiendomsverdiene i kollektivporteføljen er skrevet opp med 1 198 millioner kroner i 2017. Inkluderes effekten av valutasikring på utenlandske eiendommer, utgjør verdiendringen en oppskrivning på 926 millioner kroner i 2017. Kollektivporteføljens eiendomsinvesteringer oppnådde en avkastning på 5,1 prosent i årets tre første kvartaler.

Utlån

Utlån i kollektivporteføljen utgjør 54,7 milliarder kroner. Dette er fordelt med 43,4 milliarder kroner i utlån til kommuner og deres virksomheter, 8,0 milliarder kroner i valutilån med eksportgaranti eller pant i boliger i Europa, og 3,3 milliarder kroner i pantsikrede lån i norske kroner. Utlånsporteføljen er kjennetegnet av høy kvalitet, uten tap på kommunelån og meget beskjedne avsetninger til tap på boliglån. Ikke-regnskapsførte merverdier i utlånsporteføljen (fastrentelån) utgjorde 575 millioner kroner ved utløpet av kvartalet. Avkastning hittil i år utgjør 1,7 prosent.

Avkastning på selskapsporteføljen

Selskapsporteføljen omfatter plassering av egenkapital og ansvarlige lån/fondsobligasjon.

Selskapsporteføljen forvaltes med en langsiktig investeringshorisont med lav risiko og med en målsetting om stabil avkastning. Investeringene i selskapsporteføljen har oppnådd en avkastning på 3,0 prosent hittil i år.

Markedsforhold pensjon

KLP har en stabil underliggende vekst i premiereserven. Den pågående kommune- og regionreformen kan påvirke KLPs kundemasse, og selskapet følger dette tett.

I bedriftssegmentet erfares fortsatt interesse for overgang til innskuddspensjonsordning. KLP har lyktes å vinne en del av kundene som velger denne ordningen. KLP er Norges ledende leverandør av pensjon til offentlige sektor. KLP ønsker å være den foretrukne leverandør av innskuddspensjon spesielt til bedrifter med offentlig tilknytning.

DATTERSELKAPENES FORRETNINGSOMRÅDER

Privat tjenestepensjon

Konsernets salg og betjening av privat tjenestepensjon skjer i datterselskapet KLP Bedriftspensjon AS.

Selskapet har 4,6 milliarder kroner i forvaltningskapital per 30.09. Dette er en økning på 1,0 milliarder kroner siden årsskiftet. Økningen er i hovedsak knyttet til tilflytting av pensjonskapitalbevis og vekst i selskapets innskuddspensjonsportefølje, som nå utgjør 2,4 milliarder kroner. 265 nye bedriftskunder har etablert pensjonsavtale i KLP Bedriftspensjon hittil i år, og det er mottatt flyttemidler på over 5 000 pensjonskapitalbevis.

KLP Bedriftspensjon oppnådde en bokført avkastning på kollektivporteføljen på 3,3 prosent og en verdijustert avkastning på 3,7 prosent. Kundene med innskuddspensjon oppnådde en gjennomsnittlig avkastning på 8,3 prosent for samme periode.

KLP Bedriftspensjon oppnådde et avkastningsresultat på 16,1 millioner kroner hittil i år og kursreguleringsfondet utgjør nå 75,7 millioner kroner, en økning på 9,0 millioner kroner siden årsskiftet. Selskapet oppnådde et totalresultat på minus 23,4 millioner kroner per 30.09.

Avkastning kundemidler

	Hittil i 2017	Hittil i 2016	Året 2016
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN			
Kollektivporteføljen			
Bokført avkastning	3,3 %	3,3 %	5,3 %
Verdijustert avkastning	3,7 %	4,4 %	5,7 %
Innskuddspensjon med investeringsvalg	8,3 %	4,4 %	7,0 %
Profil KLP90	12,2 %	3,9 %	9,8 %
Profil KLP70	10,1 %	4,2 %	8,5 %
Profil KLP50	8,0 %	4,7 %	7,1 %
Profil KLP30	5,8 %	4,6 %	5,6 %
Profil KLPPM	1,3 %	1,5 %	1,8 %
KLP Optimal Livsfase	11,3 % ¹	i/a	i/a

¹ Avkastning for profil med 100 % aksjer

Fra 2017 har selskapet gjort tilgjengelig en ny spareprofil for innskuddspensjonskundene - KLP Optimal Livsfase. Dette er en spareprofil som gir en kombinasjon av aksjer og renter basert på alder.

Solvenskapitaldekning uten overgangsregler er 147 prosent per 30.09.

Skadeforsikring

Årets første ni måneder viser et driftsresultat før skatt på 152,6 millioner kroner (185,6). For tredje kvartal isolert var resultatet 37,7 millioner kroner (69,4). Det er fortsatt vekst i alle segmenter og høy medlemsandel blant personmarkeds-kundene. Premiebestanden har hittil i år økt med 9,2 prosent til 1 384 millioner kroner.

I tredje kvartal inntraff to større branner med skadekostnader estimert til 28,5 og 17,5 millioner kroner. Begge rammet kommunalt eide bygninger.

Avviklingen av tidligere skadeårganger er fortsatt positiv, og det er hittil i år inntektsført med 51,2 millioner kroner. Tredje kvartal bidro med 2,8 millioner kroner, vesentlig lavere enn årets to første kvartaler.

Finansavkastningen var 3,8 prosent per 30.09.

Nøkkeltallene for selskapet

PER TREDJE KVARTAL	2017	2016
Skadeprosent*	80,6	80,6
Kostnadsprosent*	20,5	20,9
Totalkostnadsprosent*	101,0	101,6

*for egen regning

Netto finansinntekt i årets første ni måneder var 160,5 millioner kroner (197,8), tilsvarende 3,8 prosent (4,9). Alle investeringsklassene har så langt i år bidratt med positiv avkastning, og i særlig grad aksjer med en samlet avkastning på 11,6 prosent.

Finansinntektene i tredje kvartal var på 53,9 millioner kroner (73,0) tilsvarende 1,3 prosent (1,8). Også i dette kvartalet bidro alle investeringsklassene positivt, hvorav aksjeporteføljen ga den høyeste avkastningen på 4,3 prosent. Rentebærende aktiva hadde en avkastning på 1,9 prosent og avkastningen på eiendom var 1,2 prosent.

Selskapets økonomiske stilling er fortsatt god med en solvensmargindekning (SCR) på 257 prosent, ned i fra 265 per utgangen av andre kvartal. Tilsvarende dekningsgrad var 261 prosent per årsslutt 2016.

Kapital- og fondsforvaltning

KLP Kapitalforvaltning AS utfører verdipapirforvaltningen i KLP-konsernet. Totalt ble det forvaltet 474 milliarder kroner ved utgangen av tredje kvartal, hvorav 65 milliarder kroner kommer fra eksterne kunder. Hoveddelen av midlene er forvaltet på vegne av KLP og datterselskaper i KLP konsernet.

Netto nyttegning i KLP-fondene var per utgangen av tredje kvartal på 7,6 milliarder kroner, av dette kom 5,7 milliarder kroner fra eksterne kunder.

KLP Kapitalforvaltning oppnådde et resultat før skatt på 50,7 millioner kroner etter tredje kvartal.

Bank

KLP Bankens formål er å tilby finansiering av boliglån og andre bankprodukter til medlemmene i KLPs pensjonsordninger (personmarked), og lån til kommuner, fylkeskommuner og selskaper som utfører offentlige oppgaver (offentlig marked). Utlånsvirksomheten finansieres med innskudd fra personer og bedrifter, innlån i verdipapirmarkedet og egenkapital. Banken forvalter også utlån finansiert av pensjonsmidler i KLP.

KLP Banken konsern hadde per 30.09 31,0 milliarder kroner i utlån til kunder (30,1). Fordelingen mellom personmarkedet og offentlige lån var henholdsvis 14,0 og 17,0 milliarder kroner. KLP Banken forvalter for KLP 3,3 milliarder kroner i boliglån og 51,3 milliarder i lån til offentlige låntakere og annen virksomhet.

Personmarkedet har hatt en utlånsvekst på 1,3 milliarder kroner hittil i år. Av dette utgjør kredittkortvirksomheten om lag 55 millioner kroner og det øvrige er boliglån. Forvaltede boliglån for KLP har økt med 92 millioner kroner siden forrige årsskifte.

Utlånsvolumet i offentlig marked er så langt i år redusert med 226 millioner kroner i bankkonsernet. Lån til offentlige låntakere som forvaltes for morselskapet KLP har i samme periode økt med 2,9 milliarder kroner. Forvaltede lån til utenlandske debitorer i fremmed valuta er i samme periode redusert med 1,1 milliarder kroner.

Restanser og mislighold av boliglån opprettholdes på et lavt nivå. Lån med mislighold over 90 dager utgjør 0,13 prosent av samlede boliglån ved utløpet av tredje kvartal. Det er resultatført tapsnedskrivninger for 1,1 millioner kroner på boliglån og 1,4 millioner på kredittkort hittil i år. Det er ingen konstaterte tap eller tapsavsetninger knyttet til offentlige lån.

KLP Banken konsernets fremmedfinansiering består av innskudd, sertifikater og obligasjoner. Innskuddsveksten hittil i 2017 er totalt 635 millioner kroner og samlede innskudd utgjør 9,4 milliarder kroner. Av dette er 7,5 milliarder kroner innskudd fra personkunder og 1,8 milliarder kroner innskudd fra kommuner og bedrifter. Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer utgjorde 23,2 milliarder kroner ved kvartalsslutt.

KLP Banken konsern har et driftsresultat før skatt på 81,7 millioner kroner ved utløpet av tredje kvartal (92,3). Områdefordelt resultat gir 31,9 millioner i personmarkedet og 49,8 millioner i offentlig marked. Etter skatt ble konsernresultat per tredje kvartal 61,8 millioner kroner (69,7).

SAMFUNNSANSVAR

En viktig del av konsernets samfunnsansvar er det arbeidet KLP kan gjøre i samarbeid med eksterne aktører innen ulike områder.

I samarbeid med Norsk sykepleierforbund og Spekter har KLP finansiert undersøkelsen "Sykefraværarbeid i sykehus", gjennomført av Sintef. Det er viktig for KLP å bidra til ny kunnskap om arbeidslivet, og selskapet har sammen med Spekter og Norsk sykepleierforbund opprettet en arbeidsgruppe som skal jobbe videre med forskningsresultatene. Planen er å lage praktiske verktøy som kundene våre kan bruke i sin arbeidshverdag, og gode arenaer for å formidle dette.

KLP har også samarbeidet med NTNU i fem år og støttet forskning innen områdene arbeid, rehabilitering og helse. Et resultat av forskningen er enkle treningsøvelser som kan forebygge og redusere smerter i nakke, rygg og skuldre. Sammen med NTNU har KLP også laget informasjonsmateriale til bruk på arbeidsplassen.

KLP jobber med Norsk Brannbefals Landsforbund (NBLF) om risikoreduksjon i kommunale boliger, og har revidert temaheftet som inneholder råd og informasjon om hvordan kommunene kan redusere risikoen for brann i utleieboligene.

Bygninger står i dag for 40 prosent av verdens energiforbruk. I samarbeid med KLPs leietakere jobbes det for energi-effektivisering av bygg. Eiendomsselskapet har satt i gang "Grønn pluss-avtale" som tilbys våre leietakere. Her vil KLP tilby finansieringsløsninger for lavere energiforbruk og lavere energikostnader

Vi er opptatt av å dele erfaringer fra vårt arbeid med ansvarlige investeringer. I dette kvartalet har KLP presentert selskapets arbeid ved Norges OECD nasjonal kontaktpunkt og på årskonferansen til FNs prinsipper for ansvarlige investeringer (PRI).

FREMTIDSUTSIKTER OG HENDELSER ETTER KVARTALET

Det har ikke vært noen vesentlige markedsbevegelser etter tredje kvartal.

KLP tilbyr nå Aksjesparekonto (ASK) til sine kunder og vil i løpet av høsten også ha på plass Individuell Pensjonssparing (IPS). Fordelene med Aksjesparekonto er at kundene selv

kan bestemme når de vil realisere gevinstbeskatning i forhold til eventuell avkastning fra KLPs aksjefond. Ved Individuell Pensjonssparing vil kundene få skattefordeler ved å låse inn sparebeløp frem til pensjonsalder og ved å fordele utbetalingene over minimum ti år.

I midten av september sendte Arbeids- og sosialdepartementet ut forslag til regler for å kunne beregne alderspensjon fra offentlige tjenstepensjonsordninger for personer som også får ytelser opptjent i ny folketrygd, dvs. personer født i 1954 og senere. Disse har i dag ikke fulgt ut regler for hvordan deres tjenstepensjon skal beregnes. Reglene må være på plass i god tid før 2021, når 1954-årgangen fyller 67 år.

Selskapet fortsetter å styrke soliditeten. Både tilleggsavsetninger og kursreguleringsfond er buffere som kan dekke opp for lavere avkastning fremover. Solide buffere er en viktig del av selskapets strategi for holde en stabil kapitalforvaltning, spesielt når rentene er lave.

Oslo, 1. november 2017

Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Liv Kari Eskeland
Leder

Egil Johansen
Nestleder

Marit Torgersen

Jan Helge Gulbrandsen

Ingjerd Blekeli Spiten

Lars Vorland

Susanne Torp-Hansen
Valgt av og blant de ansatte

Freddy Larsen
Valgt av og blant de ansatte

Resultat

KLP KONSERN

NOTE	MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	3. kvartal 2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
3	Premieinntekter for egen regning	9 334	10 423	25 623	30 879	38 497
	Netto avkastning fra finansielle eiendeler	3 308	3 097	10 831	10 280	13 489
	Netto renteinntekter bank	66	49	175	149	196
	Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter	5 680	5 020	14 919	7 937	10 476
8	Netto inntekter fra investeringseiendommer	901	1 469	2 880	4 363	6 726
4	Andre inntekter	280	247	771	704	945
	Sum netto inntekter	19 569	20 305	55 199	54 312	70 330
	Erstatninger for egen regning	- 4 610	- 4 426	-13 977	-12 974	-17 370
	Endring i forsikringsmessige avsetninger	- 6 670	- 7 798	-17 335	-23 142	-27 973
5	Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	147	286	-273	360	382
6	Driftskostnader	- 321	- 299	-1 140	-1 059	-1 756
7	Andre kostnader	- 248	- 237	-736	-704	-957
	Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond	- 2 027	- 1 350	-5 788	-1 146	-3 061
	Sum kostnader	- 13 729	- 13 825	-39 249	-38 665	-50 736
	Driftsresultat	5 841	6 481	15 950	15 647	19 594
	Til(-) / fra(+) kursreguleringsfond i livsforsikring	- 660	- 2 018	-7 751	-4 548	-6 876
	Til(-) / fra(+) tilleggsavsetning og bufferavsetning i livsforsikring	0	0	13	7	-4 026
	Midler tilført forsikringskundene i livsforsikring	- 4 328	- 3 757	-5 413	-9 022	-6 244
	Resultat før skatt	854	706	2 799	2 085	2 449
	Skattekostnad ¹	- 385	- 247	-1 492	-225	359
	Resultat	469	459	1 308	1 860	2 808
19	Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger					
	- ytelser til ansatte	- 109	- 11	-109	-99	-32
	Justering av forsikringsforpliktelsene	11	1	11	10	0
	Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	24	2	24	22	8
	Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	- 73	- 7	-73	-66	-24
	Revaluering eiendommer til bruk i egen virksomhet	9	36	71	92	95
	Valutaomregning utenlandske datterselskaper	- 298	- 816	432	-1 886	-1 625
	Justering av forsikringsforpliktelsene	298	816	-432	1 886	1 625
	Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet	- 2	- 9	-18	-23	-24
	Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	6	27	53	69	72
	Sum utvidet resultat	- 66	20	-20	2	47
	Totalresultat	402	479	1 288	1 862	2 855
	¹ Andelseieres andel av skattekostnad i konsoliderte verdipapirfond.	- 41	- 32	-133	-136	-172

Balanse

KOMMUNAL KONSERN

NOTE	MILLIONER KRONER	30.09.2017	30.09.2016	31.12.2016
	Utsatt skattefordel	72	43	372
	Andre immaterielle eiendeler	322	571	324
	Varige driftsmidler	1 675	1 424	1 604
	Investeringer i tilknyttede selskaper og felleskontrollert virksomhet	637	389	532
8,11	Investeringseiendom	61 359	55 273	59 497
9,14	Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall	32 471	33 233	32 791
9,14	Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer	114 084	101 276	106 720
9,11,14	Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til virkelig verdi over resultat	1 064	1 706	1 381
9,14	Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til amortisert kost	84 859	77 862	81 541
9,11,14	Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi over resultat	173 288	168 772	171 021
9,11	Egenkapitalinstrumenter til virkelig verdi over resultat	151 130	118 691	130 700
9,11,14	Finansielle derivater	2 617	7 839	1 815
9	Fordringer	12 847	16 848	3 173
9	Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	2 432	1 486	1 674
9	Kontanter og bankinnskudd	2 630	3 525	2 968
	SUM EIENDELER	641 486	588 940	596 113
	Innskutt egenkapital	13 121	11 723	11 726
	Opptjent egenkapital	17 385	15 104	16 097
	SUM EGENKAPITAL	30 506	26 827	27 823
9,10	Fondsobligasjonslån	1 510	1 781	1 650
9,10	Ansvarlig lån	6 345	6 132	6 220
19	Pensjonsforpliktelser	857	755	712
15	Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring	479 079	446 289	453 943
9,15	Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	2 432	1 486	1 674
	Premie-, erstatnings-, og sikkerhetsfondsavsetning i skadeforsikring	2 468	2 361	2 245
9,10	Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett	21 737	21 689	21 095
9,10	Gjeld til kredittinstitusjoner	6 428	10 939	5 050
9,10	Gjeld til og innskudd fra kunder	9 401	8 454	8 688
9,11	Finansielle derivater	2 635	2 049	5 871
	Utsatt skatt	1 133	713	403
16	Annen kortsiktig gjeld	9 317	8 922	4 823
	Andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond	67 639	50 542	55 916
	SUM GJELD	610 980	562 113	568 290
	SUM EGENKAPITAL OG GJELD	641 486	588 940	596 113
	Betingede forpliktelser	15 987	14 880	14 196

Egenkapitaloppstilling

KLP KONSERN

2017 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Egenkapital 31.12.2016	11 726	16 097	27 823
Resultat		1 308	1 308
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		-73	-73
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		53	53
Sum utvidet resultat		-20	-20
Sum totalresultat		1 288	1 288
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 395		1 395
Sum transaksjoner med eierne	1 395		1 395
Egenkapital 30.09.2017	13 121	17 385	30 506

2016 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Egenkapital 31.12.2015	10 422	13 242	23 665
Resultat		2 808	2 808
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		-24	-24
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		72	72
Sum utvidet resultat		47	47
Sum totalresultat		2 855	2 855
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 303		1 303
Sum transaksjoner med eierne	1 303		1 303
Egenkapital 31.12.2016	11 726	16 097	27 823

2016 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Egenkapital 31.12.2015	10 422	13 242	23 665
Resultat		1 860	1 860
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		-66	-66
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		69	69
Sum utvidet resultat		2	2
Sum totalresultat		1 862	1 862
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 301		1 301
Sum transaksjoner med eierne	1 301		1 301
Egenkapital 30.09.2016	11 723	15 104	26 827

Kontantstrømoppstilling

KLP KONSERN

MILLIONER KRONER	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2017 -31.06.2017	01.01.2017 -31.03.2017	01.01.2016 -31.12.2016	01.01.2016 -30.09.2016
Netto kontantstrømmer fra operasjonelle aktiviteter	-26 243	-15 960	-7 922	-26 580	-18 932
Netto kontantstrømmer fra investeringsaktiviteter ¹	-53	-36	-29	-94	-130
Netto kontantstrømmer fra finansieringsaktiviteter ²	25 958	15 635	7 521	27 219	20 164
Netto endring i kontanter og bankinnskudd	-338	-362	-429	544	1 101
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens begynnelse	2 968	2 968	2 968	2 424	2 424
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens slutt	2 630	2 606	2 539	2 968	3 525

¹ Utbetaling ved kjøp av driftsmidler.

² Netto innbetaling av egenkapitaltilskudd, opptak og nedbetaling av gjeld, samt innbetaling fra andelseiere i konsoliderte fond.

Noter til regnskapet

KLP KONSERN

NOTE 1 Regnskapsprinsipper og -estimater

REGNSKAPSPRINSIPPER

Regnskapet i denne delårsrapporten viser konsernregnskapet og selskapsregnskapet til Kommunal Landspensjonskasse (KLP) for perioden 01.01.2017 – 30.09.2017. Regnskapet er ikke revidert.

Den delen av delårsrapporten som gjelder konsernregnskapet er utarbeidet i henhold til IAS 34 Delårsrapportering.

De samme regnskapsprinsippene og beregningsmetoder er fulgt i delårsregnskapet som i siste årsregnskap, med mindre annet er oppgitt.

Delårsregnskapet inneholder ikke all informasjon som kreves av et fullstendig årsregnskap, og denne delårsrapporten bør leses i sammenheng med årsregnskapet for 2016.

Årsregnskapet ligger tilgjengelig på KLPs hjemmeside klp.no.

REGNSKAPSESTIMATER

Ved utarbeidelse av delårsregnskapet har ledelsen utøvet skjønn og benyttet estimater og forutsetninger som påvirker regnskapstallene. Faktiske tall kan derfor avvike fra benyttede estimater.

Norsk Regnskapsstiftelse publiserte i september en oppdatert versjon av veiledning om pensjonsforutsetninger per 31.08.2017, som viser noe endring i parameterne i forhold til 31.12.2016. De angitte beregningsforutsetningene er beheftet med usikkerhet, og KLP Konsern har fastsett forutsetningene basert på en konkret vurdering av sin pensjonsordning. Per 3. kvartal gir dette følgende endring i parameterne:

FORUTSETNINGER	30.09.2017	31.12.2016	Endring
Diskonteringsrente	2,30 %	2,60 %	-0,30 %
Lønnsvekst	2,50 %	2,50 %	0,00 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,25 %	2,25 %	0,00 %
Pensjonsregulering	1,48 %	1,48 %	0,00 %
Arbeidsgiveravgiftssats	14,10 %	14,10 %	0,00 %
Finansskatt	5,00 %	5,00 %	0,00 %

Effekten av endringen i pensjonsforutsetningene øker pensjonsforpliktelsen for egne ansatte med 109 millioner kroner.

NOTE 2 Segmentinformasjon

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjon offentlig			Kollektiv pensjon privat		
	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Premieinntekter for egen regning fra eksterne kunder ¹	23 916	29 661	36 773	770	384	574
Premieinntekter for egen regning fra andre konsernselskaper	73	54	81	0	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	21 615	18 801	24 994	229	133	192
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	769	699	938	2	2	3
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	205	285	338	0	0	0
Sum inntekter	46 578	49 500	63 124	1 001	519	769
Erstatninger for egen regning	-13 044	-12 199	-16 387	-167	-90	-112
Forsikringsmessige avsetninger for egen regning	-16 547	-22 770	-27 373	-785	-369	-599
Kostnader innlån	-273	360	382	0	0	0
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-675	-618	-911	-43	-33	-52
Avskrivninger	-51	-66	-261	-2	-1	-2
Andre kostnader	-736	-707	-960	0	0	0
Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond	0	0	0	0	0	0
Sum kostnader	-31 326	-36 000	-45 510	-997	-493	-764
Driftsresultat	15 252	13 500	17 613	5	25	5
Midler tilført forsikringskundene ²	-13 556	-11 642	-15 488	-27	-35	-33
Resultat før skatt	1 696	1 858	2 125	-22	-10	-28
Skattekostnad	-305	107	781	0	0	0
Resultat etter skatt	1 392	1 966	2 906	-22	-10	-28
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	-97	-88	-33	-1	-1	0
Totalresultat	1 295	1 877	2 874	-23	-11	-28
Eiendeler	527 488	493 243	496 663	4 592	3 374	3 571
Gjeld	497 013	466 457	468 878	4 067	3 049	3 263

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

NOTE 2 Segmentinformasjon – forts.

MILLIONER KRONER	Skadeforsikring			Bank		
	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Premieinntekter for egen regning fra eksterne kunder ¹	937	834	1 135	0	0	0
Premieinntekter for egen regning fra andre konsernselskaper	18	18	15	0	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	164	201	253	173	168	205
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	1	1	1	9	7	10
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	0	0	0	43	43	57
Sum inntekter	1 119	1 054	1 404	224	217	272
Erstatninger for egen regning	-766	-684	-871	0	0	0
Forsikringsmessige avsetninger for egen regning	-3	-3	-2	0	0	0
Kostnader innlån	0	0	0	0	0	0
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-196	-179	-269	-139	-122	-176
Avskrivninger	-2	-2	-6	-3	-3	-4
Andre kostnader	0	0	0	-2	0	-1
Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond	0	0	0	0	0	0
Sum kostnader	-967	-868	-1 148	-144	-125	-181
Driftsresultat	153	186	255	81	92	91
Midler tilført forsikringskundene ²	0	0	0	0	0	0
Resultat før skatt	153	186	255	81	92	91
Skattekostnad	-28	-40	-48	-19	-22	-22
Resultat etter skatt	124	146	207	62	70	69
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	-10	-9	-2	-3	-3	-1
Totalresultat	114	137	205	59	67	68
Eiendeler	4 651	4 522	4 489	34 859	34 955	34 388
Gjeld	2 823	2 713	2 773	32 945	33 351	32 533

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

NOTE 2 Segmentinformasjon – forts.

MILLIONER KRONER	Kapitalforvaltning			Øvrige		
	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Premieinntekter for egen regning fra eksterne kunder ¹	0	0	0	0	0	0
Premieinntekter for egen regning fra andre konsernselskaper	0	0	0	0	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	3	4	4	0	0	0
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	0	0	0	5	6	8
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	268	217	299	0	0	0
Sum inntekter	271	221	303	5	6	8
Erstatninger for egen regning	0	0	0	0	0	0
Forsikringsmessige avsetninger for egen regning	0	0	0	0	0	0
Kostnader innlån	0	0	0	0	0	0
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-216	-199	-280	-5	-5	-7
Avskrivninger	-4	-4	-6	0	0	0
Andre kostnader	0	0	0	0	0	0
Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond	0	0	0	0	0	0
Sum kostnader	-220	-203	-285	-5	-5	-7
Driftsresultat	51	18	18	0	1	0
Midler tilført forsikringskundene ²	0	0	0	0	0	0
Resultat før skatt	51	18	18	0	1	0
Skattekostnad	-10	-2	-4	0	0	0
Resultat etter skatt	41	16	15	0	1	0
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	-10	-9	-2	0	0	0
Totalresultat	31	7	12	0	1	0
Eiendeler	454	379	414	11	12	11
Gjeld	202	163	192	3	3	3

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

NOTE 2 Segmentinformasjon – forts.

MILLIONER KRONER	Elimineringer			Sum		
	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Premieinntekter for egen regning fra eksterne kunder ¹	0	0	15	25 623	30 879	38 497
Premieinntekter for egen regning fra andre konsernselskaper	-92	-72	-96	0	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	6 620	3 422	5 240	28 805	22 729	30 888
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	-14	-10	-14	771	704	945
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	-515	-545	-694	0	0	0
Sum inntekter	5 999	2 795	4 450	55 199	54 312	70 330
Erstatninger for egen regning	0	0	0	-13 977	-12 974	-17 370
Forsikringsmessige avsetninger for egen regning	0	0	0	-17 335	-23 142	-27 973
Kostnader innlån	0	0	0	-273	360	382
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	222	173	244	-1 052	-983	-1 451
Avskrivninger	-26	0	-26	-88	-76	-305
Andre kostnader	2	3	5	-736	-704	-957
Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond	-5 788	-1 146	-3 061	-5 788	-1 146	-3 061
Sum kostnader	-5 590	-970	-2 839	-39 249	-38 665	-50 736
Driftsresultat	409	1 825	1 612	15 950	15 647	19 594
Midler tilført forsikringskundene ²	432	-1 885	-1 625	-13 150	-13 562	-17 146
Resultat før skatt	841	-60	-13	2 799	2 085	2 449
Skattekostnad	-1 123	-269	-360	-1 485	-226	344
Resultat etter skatt	-282	-330	-373	1 314	1 859	2 792
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	96	114	101	-26	3	63
Totalresultat	-187	-216	-272	1 288	1 862	2 855
Eiendeler	69 431	52 455	56 576	641 486	588 940	596 113
Gjeld	73 927	56 377	60 648	610 980	562 113	568 290

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

KLP konsernets virksomhet er inndelt i de fem områdene kollektiv pensjon offentlig, kollektiv pensjon privat, skadeforsikring, bank og kapitalforvaltning. All virksomhet er rettet mot kunder i Norge.

KOLLEKTIV PENSJON OFFENTLIG

Kommunal Landspensjonskasse tilbyr kollektiv offentlig tjenstepensjon.

KOLLEKTIV PENSJON PRIVAT

KLP Bedriftspensjon AS tilbyr produkter til foretak innen både offentlig og privat sektor.

SKADEFORSIKRING

KLP Skadeforsikring AS tilbyr ting- og personskadeprodukter til arbeidsgivere innen offentlig og privat sektor. I tillegg tilbys et bredt spekter av standard forsikringsprodukter til personmarkedet.

BANK

KLPs bankvirksomhet omfatter selskapene KLP Bankholding AS og dets heleide datterselskaper: KLP Banken AS, KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS. Bankvirksomheten omfatter tjenester som innskudd og utlån til personmarkedet, samt utlån med offentlig garanti.

KAPITALFORVALTNING

Kapitalforvaltning tilbys fra selskapet KLP Kapitalforvaltning AS. Selskapet tilbyr et bredt utvalg av verdipapirfond både til personkunder og institusjonelle kunder. Verdipapirforvaltningen har en samfunnsansvarlig profil.

ØVRIG

Øvrige segmenter består av KLP Forsikringservice AS som tilbyr et bredt tjenestespekter til kommunale pensjonskasser.

NOTE 3 Premieinntekter for egen regning

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	3. kvartal 2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Forfalte premier, brutto	9 253	8 608	24 963	27 245	35 083
Avgitte gjenforsikringspremier	-14	-14	4	4	-19
Overføring av premiereserve fra andre	95	1 829	655	3 630	3 434
Premieinntekter for egen regning	9 334	10 423	25 623	30 879	38 497

NOTE 4 Andre inntekter

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	3. kvartal 2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Tilskudd avtalefestet pensjon (AFP)	246	236	729	689	927
Øvrige inntekter	34	11	42	15	19
Sum andre inntekter	280	247	771	704	945

NOTE 5 Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	3. kvartal 2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
ANSVARLIGE LÅN					
Rentekostnader ¹	-68	-66	-212	-235	-303
Verdiendringer	123	214	-169	842	832
Sum rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån	55	148	-382	607	529
FONDSOBLIGASJONSLÅN					
Rentekostnader	-15	-15	-45	-44	-61
Verdiendringer	108	152	155	-202	-86
Sum rentekostnad og verdiendring fondsobligasjonslån	93	137	109	-247	-147
Sum rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	147	286	-273	360	382

¹ Rentekostnader inkluderer amortisering av underkurs.

Noten gir en spesifisering av linjen «Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån» fordelt på rentekostnader og verdiendring i periodene angitt.

Verdiendringene kommer i stor grad av at lånene er denominert i utenlandsk valuta. Ett ansvarlig lån er utstedt i euro og ett ansvarlig lån er utstedt i japanske yen. Fondsobligasjonslånet er utstedt i japanske yen.

NOTE 6 Driftskostnader

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	3. kvartal 2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Personalkostnader	178	169	639	613	882
Avskrivninger og nedskrivninger	30	32	86	95	305
Andre driftskostnader	112	99	415	351	570
Sum driftskostnader	321	299	1 140	1 059	1 756

¹ I 4. kvartal 2016 ble programvare nedskrevet med 186 millioner kroner.

NOTE 7 Andre kostnader

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	3. kvartal 2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Kostnader avtalefestet pensjon (AFP)	246	237	729	688	929
Øvrige kostnader	2	0	7	16	28
Sum andre kostnader	248	237	736	704	957

NOTE 8 Investerings eiendom

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	3. kvartal 2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Netto leieinntekter	794	688	2 097	2 118	2 737
Endring i virkelig verdi	107	781	783	2 245	3 989
Netto inntekter fra investeringseiendom	901	1 469	2 880	4 363	6 726
Valutaomregning utenlandske datterselskaper (føres i utvidet resultat)	-298	-816	432	-1 886	-1 625
Netto inntekter fra investeringseiendom inkludert valutaomregning	603	653	3 312	2 478	5 101

MILLIONER KRONER	30.09.2017	30.09.2016	31.12.2016
Bokført verdi 01.01.	59 497	56 436	56 436
Verdiregulering inkl. valutaomregning	1 216	359	2 364
Netto tilgang	681	-1 508	724
Øvrige endringer	-35	-14	-28
Bokført verdi 30.09./31.12.	61 359	55 273	59 497

NOTE 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettings-tjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand. Dersom markedet for verdipapiret ikke er aktivt, eller verdipapiret ikke er notert på børs eller tilsvarende, benytter konsernet verdsettelsesteknikker for å fastsette virkelig verdi. Disse baseres bl.a. på informasjon om nylige gjennomførte transaksjoner på forretningsmessige vilkår, henvisning til omsetning av lignende instrumenter og prising ved hjelp av eksternt innhentede rentekurver og rentedifferansekurver. Estimatenes bygger i størst mulig grad på eksterne observerbare markedsdata, og i liten grad på selskaps-spesifikk informasjon.

For denne noten kan kategoriseringen av finansielle instrumenter deles opp i tre ulike nivåer; balanseklassifisering, regnskapsklassifisering og type instrument. Det er siste kategori, type instrument, hvor det gis informasjon på hvordan virkelig verdi er utledet.

FINANSIELLE INSTRUMENTER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST

- Denne kategorien inkluderer:
- Investeringer som holdes til forfall
- Obligasjoner klassifisert som utlån og fordring
- Øvrige utlån og fordringer
- Ansvarlig lånekapital (forpliktelse)
- Annen utstedt gjeld (forpliktelse)

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente metode. Internrenten fastsettes ved diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostnader samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten. I denne noten opplyses det forøvrig om virkelig verdi på de finansielle instrumentene som måles til amortisert kost.

FINANSIELLE INSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI

Denne kategorien inkluderer:

- Egenkapitalinstrumenter
- Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi
- Derivater (eiendeler og forpliktelser)
- Gjeld til kredittinstitusjoner (forpliktelse)

Nedenfor er det listet hvilke ulike typer finansielle instrumenter som faller inn under de ulike regnskapskategoriene og hvordan virkelig verdi blir beregnet.

**INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL
OBLIGASJONER KLASIFISERT SOM UTLÅN OG FORDRING
GJELDSINSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI****a) Utenlandske rentepapirer**

Utenlandske rentepapirer prises i hovedregel på bakgrunn av priser innhentet fra indeksleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom flere ulike kilder for å fange opp eventuelle feil

Følgende kilder benyttes:

- Barclays Capital Indices
- Bloomberg
- Reuters

Barclays Capital Indices har førsteprioritet (de dekker henholdsvis utenlandsk stat og utenlandsk kreditt). Deretter benyttes Bloomberg med bakgrunn i Bloombergs priskilde Business Valuator Accredited in Litigation (BVAL). BVAL inneholder verifiserte priser fra Bloomberg. Sisteprioritet er Reuters.

b) Norske rentepapirer - stat

Til prising av norske statsobligasjoner benyttes Bloomberg som kilde. Det er Oslo Børs som leverer prisen (via Bloomberg). Kursene sammenlignes med kursene fra Reuters for å avdekke eventuelle feil.

c) Norske rentepapirer – annet enn stat

Norske rentepapirer unntatt stat prises hovedsakelig direkte på kurser fra Nordic Bond Pricing. De papirene som ikke inngår hos Nordic Bond Pricing, prises teoretisk. Teoretisk pris skal baseres på antatt nåverdi ved salg av posisjonen. Diskontering gjøres ved å benytte en nullkuponkurve. Nullkuponkurven oppjusteres med en kredittspread som skal hensynta obligasjonens risiko. Kredittspreaden beregnes ut fra en spreadkurve hvor obligasjonens durasjon hensyntas. Nordic Bond Pricing er hovedkilde for spreadkurver. Disse leverer selskaps-spesifikke kurver og kurver for norske sparebanker, kommuner og kraft. Sparebanker har ulike spreadkurver basert på forvaltningskapital.

For selskaper hvor Nordic Bond Pricing ikke leverer spreadkurver, benyttes spreadkurver fra tre norske banker. Når spreadkurver er tilgjengelig fra flere av disse bankene, benyttes et likevektet gjennomsnitt.

NOTE 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser – forts.**d) Rentepapirer utstedt av utenlandske foretak, men denominert i kroner**

Virkelig verdi beregnes etter samme hovedprinsippene som for norske rentepapirer beskrevet ovenfor.

e) Fordringer på kredittinstitusjoner

Virkelig verdi av disse anses som tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med markedsrenten.

f) Utlån til kommuner og foretak med kommunal garanti

Fordringene verdsettes ved hjelp av en verdsettelsesmodell som benytter relevante kredittpåslagsjusteringer innhentet i markedet. For garanterte utlån beregnes virkelig verdi som neddiskontert kontantstrøm basert på samme rentekurve som direktelånene, men kredittmarginen er justert til markedsnivå for aktuell kombinasjon av garantist-kategori og garantiform. Garantisten er enten stat, fylkeskommune, kommune eller bank.

g) Lån med sikkerhet i pant

Prinsippene for beregning av virkelig verdi avhenger av hvorvidt utlånene har rentebinding eller ikke. Virkelig verdi av utlån med rentebinding beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen. Virkelig verdi av utlån uten rentebinding anses tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med endring i markedsrentene.

EGENKAPITALINSTRUMENTER**h) Aksjer (noterte)**

Likvide aksjer verdsettes som hovedregel på basis av priser levert fra indeksleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom ulike kilder for å fange opp eventuelle feil.

Følgende kilder benyttes for norske aksjer:

- Oslo Børs (primærkilde)
- Morgan Stanley Capital International(MSCI)/Reuters
- Bloomberg

Følgende kilder benyttes for utenlandske aksjer:

- Morgan Stanley Capital International (MSCI) (primærkilde)
- Reuters
- Bloomberg

i) Aksjer (unoterte)

Konsernet benytter, så langt det lar seg gjøre, bransje-anbefalingene til Verdipapirfondenes forening. Dette innebærer i hovedtrekk følgende:

Sist omsatt kurs har hovedprioritet. Dersom sist omsatt kurs ligger utenfor salg-/kjøpskursen i markedet, justeres pris deretter. Det vil si at hvis sist omsatt er under salgskurs, justeres pris opp til salgskursen. Hvis den er over kjøpskurs justeres den ned til kjøpskursen. Dersom prisset anses som utdatert justeres prisen etter en markedsindeks. Selskapet har valgt Oslo Børs sin small cap indeks (OSESX) som en tilnærming for unoterte aksjer.

For aksjer hvor svært lite informasjon foreligger foretas en skjønnsmessig vurdering. Med dette menes enten en fundamental analyse av selskapet, eller en meglervurdering.

j) Private Equity

Investeringer i Private Equity gjøres gjennom fond. Fondenes virkelige verdi skal baseres på rapporterte markedsverdier, som følger av International Private Equity and Venture Capital Valuation Guidelines ('IPEV Guidelines'). Disse retningslinjene fastsettes av European Venture Capital Association (EVCA) og baserer seg på prinsippet om tilnærmet markedsvurdering av selskapene. Virkelig verdi er beregnet ut ifra fondenes rapporterte markedsverdi justert for inn- og utbetalinger i perioden mellom siste rapporterte markedsverdi fra fondet og perioden det rapporteres på for konsernet.

DERIVATER**k) Futures/FRA/IRF**

Alle futureskontrakter til konsernet handles på børs. Bloomberg benyttes som priskilde. Det innhentes også priser fra en annen kilde som kontroll på at prisene fra Bloomberg er korrekte. Reuters fungerer som sekundærkilde.

l) Opsjoner

Bloomberg benyttes som kilde for prising av opsjoner som handles på børs. Reuters er sekundærkilde.

m) Renteswaper

Renteswaper verdsettes i en modell som hensyntar observerbare markedsdata som rentekurver og relevant kredittpåslag.

n) FX-swaper

FX-swaper med forfall på ett år eller mindre prises på kurver som er bygget opp fra FX swap-punkter hentet fra Reuters. For FX-swaper over ett år vurderes markedet relativt lite likvid og det skal benyttes basisjusterte swapkurver.

GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER**o) Plasseringer hos kredittinstitusjoner og deposits**

Plasseringer hos kredittinstitusjoner er innskudd med kort løpetid. Virkelig verdi beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen. Deposits prises på swapkurver.

NOTE 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser – forts.**ANSVARLIG LÅNEKAPITAL, ANNEN UTSTEDT GJELD OG INNSKUDD FRA KUNDER****p) Virkelig verdi av ansvarlige lån**

For lån notert på børs hvor det anses å være et aktivt marked brukes den observerbare prisen som virkelig verdi. For øvrige lån som ikke er en del av et aktivt marked fastsettes virkelig verdi ut i fra en intern verdsettelsesmodell basert på observerbare data.

q) Virkelig verdi av utstedt fondsobligasjonslån

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut i fra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

r) Utstedte obligasjoner med fortrinnsrett

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut i fra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

s) Innskudd fra kunder

Alle innskudd er uten rentebinding. Virkelig verdi av disse anses som tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med markedsrenten.

Tabellen under gir en nærmere spesifisering av innholdet i de ulike klassene av eiendeler og forpliktelser.

MILLIONER KRONER	30.09.2017		30.09.2016		31.12.2016	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER SOM HOLDES TIL FORFALL - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST						
Norske hold til forfall obligasjoner	7 728	8 481	10 316	11 376	8 339	9 248
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	24 743	26 219	22 917	25 064	24 452	25 771
Sum gjeldsinstrumenter som holdes til forfall	32 471	34 700	33 233	36 440	32 791	35 019
GJELDSINSTRUMENTER KLASSIFISERT SOM LÅN OG FORDRINGER - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST						
Norske obligasjonslån	34 562	37 457	32 749	36 381	33 018	35 785
Utenlandske obligasjonslån	78 844	84 409	67 796	74 695	72 879	77 806
Norske sertifikater	638	638	718	718	790	787
Andre fordringer	40	40	13	13	33	33
Sum gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer	114 084	122 543	101 276	111 808	106 720	114 411
UTLÅN KOMMUNER, BEDRIFTER OG PERSONKUNDER - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET						
Lån til kommunal sektor eller foretak med kommunal garanti	1 064	1 064	1 706	1 706	1 381	1 381
Sum utlån kommuner, bedrifter og personkunder	1 064	1 064	1 706	1 706	1 381	1 381

NOTE 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser – forts.

MILLIONER KRONER	30.09.2017		30.09.2016		31.12.2016	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
UTLÅN KOMMUNER, BEDRIFTER OG PERSONKUNDER - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST						
Utlån med sikkerhet i pant	17 277	17 290	15 416	15 445	15 953	15 969
Lån til kommunal sektor eller foretak med kommunal garanti	59 589	60 281	53 696	54 566	56 484	57 135
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	7 993	8 037	8 749	8 782	9 105	9 143
Sum utlån kommuner, bedrifter og personkunder	84 859	85 608	77 862	78 794	81 541	82 247
GJELDSINSTRUMENTER - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET						
Norske obligasjoner	60 410	60 410	55 904	55 904	58 661	58 661
Norske sertifikater	11 323	11 323	12 088	12 088	12 519	12 519
Utenlandske obligasjoner	84 521	84 521	84 632	84 632	82 933	82 933
Utenlandske sertifikater	0	0	331	331	161	161
Plassering hos kredittinstitusjoner	17 034	17 034	15 817	15 817	16 747	16 747
Sum gjeldsinstrumenter	173 288	173 288	168 772	168 772	171 021	171 021
EGENKAPITALINSTRUMENTER - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET						
Aksjer	140 445	140 445	109 726	109 726	121 236	121 236
Aksjefond	9 869	9 869	8 205	8 205	8 688	8 688
Eiendomsfond	172	172	295	295	287	287
Alternative investeringer	644	644	465	465	489	489
Sum egenkapitalinstrumenter	151 130	151 130	118 691	118 691	130 700	130 700
FORDRINGER						
Fordringer i forbindelse med direkte forretninger	8 689	8 689	10 239	10 410	753	753
Fordringer i forbindelse med gjenforsikringsforretninger	119	119	73	73	119	119
Gjenforsikringsandel av brutto erstatningsavsetning	14	14	24	24	1	1
Fordringer ved verdipapirhandel	3 638	3 638	6 156	6 156	1 763	1 763
Fordskuddsbetalt husleie tilknyttet eiendomsvirksomheten	247	247	172	172	106	106
Andre fordringer	140	140	185	185	431	431
Sum lån og fordringer øvrige inkl. fordringer på forsikringstakere	12 847	12 847	16 848	16 848	3 173	3 173

NOTE 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser – forts.

MILLIONER KRONER	30.09.2017		30.09.2016		31.12.2016	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FINANSIELL GJELD - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST						
Fondsobligasjonslån	1 510	1 380	1 781	1 781	1 650	1 650
Ansvarlige lån	6 345	7 008	6 132	6 369	6 220	6 554
Gjeld til kredittinstitusjoner	1 486	1 486	2 766	2 766	2 356	2 356
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	21 737	21 737	21 689	21 689	21 095	21 095
Gjeld til og innskudd fra kunder	9 401	9 401	8 454	8 454	8 688	8 688
Sum finansiell gjeld	40 478	41 012	40 823	41 060	40 010	40 344
FINANSIELL GJELD - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET						
Gjeld til kredittinstitusjoner	4 942	4 942	8 173	8 173	2 694	2 694
Sum finansiell gjeld	4 942	4 942	8 173	8 173	2 694	2 694
Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	2 432	2 432	1 486	1 486	1 674	1 674
Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	2 432	2 432	1 486	1 486	1 674	1 674

MILLIONER KRONER	30.09.2017		30.09.2016		31.12.2016	
	Eiendeler	Forpliktelser	Eiendeler	Forpliktelser	Eiendeler	Forpliktelser
FINANSIELLE DERIVATER - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI						
Valutateterminer	1 752	1 352	6 598	767	795	4 534
Renteswaper	359	1 283	465	1 282	375	1 338
Rente- og valutaswaper	505	0	775	0	645	0
Sum finansielle derivater	2 617	2 635	7 839	2 049	1 815	5 871

NOTE 10 Innlån

MILLIONER KRONER	Pålydende i NOK	Valuta	Rente	Forfall	Bokført verdi 30.09.2017	Bokført verdi 30.09.2016	Bokført verdi 31.12.2016
EVIGVARENDE ANSVARLIG LÅN							
Kommunal Landspensjonskasse	0	EUR	Fast	Evigvarende	0	0	0
Kommunal Landspensjonskasse	554	JPY	Fast ¹	Evigvarende	683	737	706
TIDSBEGRENSET ANSVARLIG LÅN							
Kommunal Landspensjonskasse	5 163	EUR	Fast ²	2045	5 662	5 396	5 514
Sum ansvarlige lån	5 717				6 345	6 132	6 220
FONDSOBLIGASJONSLÅN							
Kommunal Landspensjonskasse	984	JPY	Fast ³	2034	1 510	1 781	1 650
Sum fondsobligasjonslån	984				1 510	1 781	1 650
UTSTEDTE OBLIGASJONSLÅN MED FORTRINNSRETT							
KLP Kommunekreditt AS	0	NOK	Flytende	2016	0	717	0
KLP Kommunekreditt AS	0	NOK	Fast	2017	0	318	319
KLP Kommunekreditt AS	418	NOK	Flytende	2017	419	2 244	596
KLP Kommunekreditt AS	1 532	NOK	Flytende	2018	1 534	3 975	3 975
KLP Kommunekreditt AS	4 500	NOK	Flytende	2019	4 505	4 506	4 506
KLP Kommunekreditt AS	2 500	NOK	Flytende	2020	2 509	2 008	2 510
KLP Kommunekreditt AS	750	NOK	Fast	2020	777	777	752
KLP Kommunekreditt AS	4 000	NOK	Flytende	2021	4 012	2 501	4 014
KLP Kommunekreditt AS	600	NOK	Fast	2021	610	607	602
KLP Kommunekreditt AS	2 500	NOK	Flytende	2022	2 503	0	0
KLP Kommunekreditt AS	500	NOK	Fast	2027	505	0	0
KLP Boligkreditt AS	0	NOK	Flytende	2017	0	241	43
KLP Boligkreditt AS	600	NOK	Flytende	2019	600	600	600
KLP Boligkreditt AS	2 000	NOK	Flytende	2020	2 006	2 007	2 007
KLP Boligkreditt AS	0	NOK	Fast	2021	0	0	0
KLP Boligkreditt AS	1 700	NOK	Flytende	2021	1 703	1 103	1 103
Annet					55	86	67
Sum utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett	21 600				21 737	21 689	21 095

¹ Lånet har et renteendringstidspunkt i 2017.² Lånet har et renteendringstidspunkt i 2025.³ Lånet har et renteendringstidspunkt i 2034.

NOTE 10 Innlån– forts.

MILLIONER KRONER	Pålydende i NOK	Valuta	Rente	Forfall	Bokført verdi 30.09.2017	Bokført verdi 30.09.2016	Bokført verdi 31.12.2016
GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER							
KLP Banken AS	0	NOK	Flytende	2016	0	351	0
KLP Banken AS	0	NOK	Fast	2017	0	304	308
KLP Banken AS	0	NOK	Flytende	2017	0	500	443
KLP Banken AS	200	NOK	Fast	2018	207	207	202
KLP Banken AS	463	NOK	Flytende	2018	465	502	502
KLP Banken AS	813	NOK	Flytende	2019	814	902	902
KLP Fond	0	NOK	Fast	2016	0	1 103	0
KLP Fond	1 090	NOK	Fast	2017	1 090	0	1 064
KLP Fond	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2016	0	2 828	0
KLP Fond	1 702	NOK/EUR/USD	Flytende	2017	1 721	0	744
Kommunal Landspensjonskasse	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2016	0	4 236	0
Kommunal Landspensjonskasse	2 117	NOK/EUR/USD	Flytende	2017	2 127	0	885
KLP Banken AS	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2016	0	6	0
KLP Banken AS	5	NOK/EUR/USD	Flytende	2017	5	0	1
Annet					0	0	-1
Sum gjeld til kredittinstitusjoner	6 389				6 428	10 939	5 050
GJELD TIL OG INNSKUDD KUNDER ⁴							
Privat	7 543	NOK			7 543	6 753	6 938
Næring	1 828	NOK			1 828	1 676	1 729
Utlandet	30	NOK			30	24	21
Sum gjeld til og innskudd fra kunder	9 401				9 401	8 454	8 688
Sum innlån	44 090				45 421	48 997	42 704

⁴Det er ikke kontraktfestet forfall på innskudd.

Noten viser finansiell gjeld konsernet har ved periodeslutt, hvor mesteparten er finansiering til KLP Bank konsernet. De angitte selskapene er utstedere av den finansielle gjelden som er beskrevet. Innskudd hører inn under KLP Banken AS.

NOTE 11 Virkelig verdi hierarki

30.09.2017 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investeringseiendom	0	0	61 359	61 359
Tomter	0	0	971	971
Eiendomsfond	0	0	2 396	2 396
Bygg	0	0	57 991	57 991
Utlån til virkelig verdi	0	1 064	0	1 064
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	46 185	110 129	0	156 314
Sertifikater	7 818	3 365	0	11 183
Obligasjoner	24 975	106 764	0	131 739
Obligasjonsfond	13 392	0	0	13 392
Utlån og fordringer	15 438	1 536	0	16 973
Aksjer og andeler	135 100	6 366	9 664	151 130
Aksjer	133 405	5 550	1 489	140 445
Aksjefond	1 695	0	75	1 770
Eiendomsfond	0	172	0	172
Spesialfond	0	644	0	644
Private Equity	0	0	8 099	8 099
Finansielle derivater	0	2 617	0	2 617
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	196 723	121 712	71 022	389 457
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Finansielle derivater gjeld	0	2 635	0	2 635
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	3 852	1 090	0	4 942
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	3 852	3 724	0	7 577

¹ Linjen «Gjeld til kredittinstitusjoner» i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen. Forpliktelsene som måles til amortisert kost utgjør 1 610 millioner kroner per 30.09.2017

NOTE 11 Virkelig verdi hierarki – forts.

30.09.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investeringseiendom	0	0	55 273	55 273
Tomter	0	0	970	970
Eiendomsfond	0	0	1 001	1 001
Bygg	0	0	53 302	53 302
Utlån til virkelig verdi	0	1 706	0	1 706
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	46 634	106 341	0	152 975
Sertifikater	6 452	5 967	0	12 419
Obligasjoner	26 908	100 374	0	127 283
Obligasjonsfond	13 273	0	0	13 273
Utlån og fordringer	13 531	2 266	0	15 797
Aksjer og andeler	105 888	4 518	8 286	118 691
Aksjer	104 275	3 757	1 694	109 726
Aksjefond	1 613	0	75	1 688
Eiendomsfond	0	295	0	295
Spesialfond	0	465	0	465
Private Equity	0	0	6 517	6 517
Finansielle derivater	0	7 839	0	7 839
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	166 053	122 670	63 559	352 282
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Finansielle derivater gjeld	0	2 049	0	2 049
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	7 070	1 103	0	8 173
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	7 070	3 152	0	10 222

¹ Linjen «Gjeld til kredittinstitusjoner» i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen.

NOTE 11 Virkelig verdi hierarki – forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investeringseiendom	0	0	59 497	59 497
Tomter	0	0	982	982
Eiendomsfond	0	0	1 831	1 831
Bygg	0	0	56 684	56 684
Utlån til virkelig verdi	0	1 381	0	1 381
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	45 368	108 901	0	154 269
Sertifikater	7 377	5 303	0	12 680
Obligasjoner	25 058	103 598	0	128 656
Obligasjonsfond	12 933	0	0	12 933
Utlån og fordringer	15 071	1 681	0	16 752
Aksjer og andeler	117 815	4 312	8 573	130 700
Aksjer	116 264	3 536	1 436	121 236
Aksjefond	1 552	0	84	1 636
Eiendomsfond	0	287	0	287
Spesialfond	0	489	0	489
Private Equity	0	0	7 052	7 052
Finansielle derivater	0	1 815	0	1 815
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	178 254	118 090	68 069	364 414
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Finansielle derivater gjeld	0	5 871	0	5 871
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	1 648	1 064	0	2 712
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	1 648	6 936	0	8 584

¹ Linjen «Gjeld til kredittinstitusjoner» i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen.

NOTE 11 Virkelig verdi hierarki – forts.

ENDRINGER I NIVÅ 3, VERDIPAPIRER	Bokført verdi 30.09.2017	Bokført verdi 30.09.2016	Bokført verdi 31.12.2016
Inngående balanse 01.01.	8 573	8 009	8 009
Solgt	-1 298	-831	-1 288
Kjøpt	1 124	1 327	2 034
Urealiserte endringer	1 265	-219	-182
Utgående balanse 30.09. / 31.12.	9 664	8 286	8 573
Realisert gevinst / tap	336	220	377

ENDRINGER I NIVÅ 3, INVESTERINGSEIENDOM	Bokført verdi 30.09.2017	Bokført verdi 30.09.2016	Bokført verdi 31.12.2016
Inngående balanse 01.01.	59 497	56 436	56 436
Netto tilgang	681	-1 508	724
Urealiserte endringer	1 216	359	2 364
Øvrige endringer	-35	-14	-28
Utgående balanse 30.09. / 31.12.	61 359	55 273	59 497
Realisert gevinst / tap	0	0	0
Sum nivå 3	71 022	63 559	68 069

NOTE 11 Virkelig verdi hierarki – forts.

Urealiserte endringer og realisert gevinst/tap reflekteres på linjen «Netto verdiendringer på finansielle instrumenter» i konsernresultatet.

Tabellene «Endringene i nivå 3» viser endringer i nivå 3 klassifiserte papirer i perioden angitt.

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Høyeste kvalitet i forhold til virkelig verdi er basert på noterte kurser i et aktivt marked. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand.

NIVÅ 1:

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra noterte priser i et aktivt marked for identiske eiendeler eller forpliktelser som enheten har tilgang til ved rapporteringstidspunktet. Eksempler på instrumenter i nivå 1 er børsnoterte papirer.

NIVÅ 2:

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra observerbare markedsdata. Dette inkluderer priser basert på identiske instrumenter, men hvor instrumentet ikke innehar høy nok omsetningsfrekvens og derfor ikke anses som omsatt i et aktivt marked, samt priser basert på tilsvarende eiendeler og prisledende indikatorer som kan bli bekreftet fra markedsinformasjon. Eksempler på instrumenter i nivå 2 er rentepapirer priset ut fra rentebaner.

NIVÅ 3:

Instrumenter på nivå 3 innehar ingen observerbare markedsdata eller omsettes i markedet ansett som inaktive. Prisen baseres hovedsakelig på egne beregninger hvor reell virkelig verdi kan avvike hvis instrumentet skulle blitt omsatt. Instrumentene som omfattes i nivå 3 hos konsernet er blant annet unoterte aksjer og Private Equity.

Verdsettelse rundt poster i de ulike nivåene er beskrevet i note 9. For beskrivelse av prising på investeringsseiendom henvises det til årsrapporten.

For eiendeler som inngår i nivå 3 er det ikke blitt gjort noen sensitivitetsanalyse. For sensitivitetsanalyse for investeringsseiendom henvises det til årsrapporten. Alt av investeringsseiendom inngår forøvrig i nivå 3. En endring i variablene til prisingen er vurdert som lite signifikant for verdipapirene. På generelt grunnlag vil en endring i prisingen på 5% gi en endring på 3 551 millioner kroner per 30.09.2017 og 3 177 millioner kroner per 30.09.2016 og 3 403 millioner kroner per 31.12.2016 på de eiendelene som ligger i nivå 3.

Eiendeler i innskuddsbasert livforsikring er ikke inkludert i tabellen. Eiendeler i innskuddsbasert livforsikring har 2 432 millioner kroner i finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi, alt i nivå 1. Per 30.09.2017 vil de 2 432 millioner kronene inngå med 1 488 millioner i aksjer og andeler i nivå 1, 937 millioner kroner i gjeldsinstrumenter til virkelig verdi i nivå 1 og det resterende er utlån og fordringer i nivå 1.

Hva gjelder flytting av papirer mellom nivåene er det lagt grenser på antall handelsdager og omsetningsmengde på aksjer for å skille nivå 1 og nivå 2. De generelle prinsippene rundt nivåfordeling går hovedsaklig på om eiendelen eller forpliktelsen er notert eller ikke, og om noteringen kan anses å være i et aktivt marked. For aksjer er det et ytterligere skille på handelsdager og omsetningsmengde som skiller ut noterte papirer som ikke inngår i aktivt marked. Ved flytting mellom nivåene tas det forøvrig utgangspunkt i verdien ved periodeslutt.

For aksjer er det i 3. kvartal 2017 flyttet 394 millioner fra nivå 1 til nivå 2 og det er flyttet 270 millioner fra nivå 2 til nivå 1, dette skyldes endringer i likviditet. Ingen flyttinger utover dette.

NOTE 12 Likviditetsrisiko

Tabellen nedenfor spesifiserer selskapets finansielle forpliktelser klassifisert etter forfallsstruktur. Beløpene i tabellen er udiskonterte kontraktsmessige kontantsstrømmer.

30.09.2017 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Ansvarlige lån ¹	685	240	960	6 366	0	8 251
Fondsobligasjonslån ¹	0	87	232	290	1 428	2 037
Gjeld til og innskudd fra kunder (uten bestemt forfall)	9 401	0	0	0	0	9 401
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	1 452	20 497	633	0	22 582
Gjeld til kredittinstitusjoner	2 653	487	1 021	0	0	4 161
Finansielle derivater	1 360	2 282	398	1	-158	3 883
Leverandørgjeld	687	0	0	0	0	687
Betingede forpliktelser	15 987	0	0	0	0	15 987
Sum	30 774	4 547	23 108	7 290	1 270	66 990

Hensyntar man ikke-kontrollerende eierinteresser, reduseres derivater med forfall innen en måned med 158 millioner kroner, gjeld til kredittinstitusjoner innen en mnd. reduseres med 226 millioner kroner og derivater med forfall innen 1 til 12 måneder reduseres med 124 millioner kroner. Total reell likviditetsrisiko for konsernet er 66 482 millioner kroner.

30.09.2016 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Ansvarlige lån ¹	15	1 009	916	6 305	0	8 245
Fondsobligasjonslån ¹	0	87	233	291	1 611	2 222
Gjeld til og innskudd fra kunder (uten bestemt forfall)	8 454	0	0	0	0	8 454
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	1 344	20 007	1 216	0	22 568
Gjeld til kredittinstitusjoner	1 889	1 196	1 637	0	0	4 722
Finansielle derivater	1 217	1 233	998	35	-296	3 186
Leverandørgjeld	693	0	0	0	0	693
Betingede forpliktelser	14 880	0	0	0	0	14 880
Sum	27 148	4 868	23 791	7 847	1 314	64 969

¹ Noe av den ansvarlige lånekapitalen er evigvarende. Beregnede kontantstrømmer er frem til forventet forfall ved rentereguleringstidspunkt.

Hensyntar man ikke-kontrollerende eierinteresser, reduseres derivater med forfall innen en mnd. med 0,4 millioner kroner og gjeld til kredittinstitusjoner innen en mnd. med 0,1 millioner kroner. Total reell likviditetsrisiko for konsernet er 64 969 millioner kroner.

NOTE 12 Likviditetsrisiko - forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Ansvarlige lån ¹	0	961	926	6 373	0	8 260
Fondsobligasjonslån ¹	0	63	251	313	1 567	2 194
Gjeld til og innskudd fra kunder (uten bestemt forfall)	8 688	0	0	0	0	8 688
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	1 263	20 819	0	0	22 082
Gjeld til kredittinstitusjoner	4 823	783	1 631	0	0	7 237
Finansielle derivater	4 518	1 939	1 105	10	-252	7 320
Leverandørgjeld	676	0	0	0	0	676
Betingede forpliktelser	14 196	0	0	0	0	14 196
Sum	32 901	5 009	24 732	6 697	1 314	70 653

¹ Noe av den ansvarlige lånekapitalen er evigvarende. Beregnede kontantstrømmer er frem til forventet forfall ved rentereguleringstidspunkt.

Hensyntar man ikke-kontrollerende eierinteresser, reduseres derivater med forfall innen en måned med 296 millioner kroner, gjeld til kredittinstitusjoner innen en mnd. reduseres med 231 millioner kroner og derivater med forfall innen 1 til 12 måneder reduseres med 180 millioner kroner. Total reell likviditetsrisiko for konsernet er 69 946 millioner kroner.

Tabellen viser de samlede finansielle forpliktelsene konsernet har på rentebetalinger og innbetaling av hovedstol, basert på forfall. KLP Banken konsern innehar den største delen av de finansielle forpliktelsene i konsernet.

Med likviditetsrisiko menes risikoen for at konsernet ikke skal klare å innfri de finansielle forpliktelsene som det har. Risikoen for at konsernet ikke skal ha tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld og løpende drift er svært liten ettersom en stor del av eiendelene er likvide. Konsernet har betydelige midler investert i pengemarked, obligasjoner og aksjer som kan selges ved likviditetsbehov. Konsernets likviditetsstrategi innebærer at det til enhver tid skal ha tilstrekkelige likvide midler til å møte konsernets forpliktelser ved forfall, uten at det påløper kostnader av betydning knyttet til å frigjøre midler.

Aktivasammensetningen i konsernets porteføljer skal være tilstrekkelig likvid til å kunne dekke annet likviditetsbehov som kan oppstå. KLP Kapitalforvaltning AS forvalter likviditeten. Det er etablert interne rammer for størrelsen på likviditetsbeholdningen. Konsernets enhet for risikostyring overvåker og rapporterer utviklingen i likviditetsbeholdningen fortløpende. Konsernstyret fastsetter årlig en kapitalforvaltnings- og likviditetsstrategi for konsernet. Likviditetsstrategien inneholder blant annet rammer, ansvarsforhold, risikomål og beredskapsplan for likviditetsstyringen.

De største forpliktelsene i konsernet er forsikringsrelaterte og gjelder i all vesentlighet pensjonsforpliktelser. Disse forpliktelsene er fullfunderte og likviditetsstyringen håndteres på tilsvarende vis som øvrige forpliktelser.

NOTE 13 Renterisiko

30.09.2017 MILLIONER KRONER								
	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontantstrøm 01.01.2017 - 30.09.2017	Sum	Sum justert for ikke- kontrollerende eierinteresser
EIENDELER								
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	4	-4	-19	22	-268	-22	-288	-283
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	5	5	5
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-53	-82	-1 266	-2 117	-1 649	278	-4 889	-4 240
Rentefondsandeler	-830	0	0	0	0	0	-830	-830
Utlån og fordringer	-1	-3	0	0	0	114	111	94
Utlån	0	0	0	0	0	401	401	401
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	14	14	14
Betingede forpliktelser ¹	0	0	0	0	0	40	40	40
Sum eiendeler	-880	-89	-1 285	-2 095	-1 918	831	-5 436	-4 799
FORPLIKTELSER								
Innskudd	0	0	0	0	0	-70	-70	-70
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapir	0	1	1	0	0	-174	-171	-171
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-10	-5	100	92	2	31	211	211
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	60	69	0	128	128
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-20	-20	-20
Sum forpliktelser	-10	-4	102	151	71	-232	78	78
Sum før skatt	-890	-93	-1 183	-1 943	-1 847	598	-5 358	-4 721
Sum etter skatt	-676	-70	-899	-1 477	-1 404	455	-4 072	-3 588

¹ Betingede forpliktelser er i denne sammenheng aksepterte, ikke utbetalte utlån.

NOTE 13 Renterisiko – forts.

30.09.2016 MILLIONER KRONER								
	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontantstrøm 01.01.2016 - 30.09.2016	Sum	Sum justert for ikke- kontrollerende eierinteresser
EIENDELER								
Aksjefondsandeler	0	0	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	39	-5	-36	-85	-295	-37	-419	-403
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	5	5	5
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-56	-82	-1 132	-1 931	-1 643	220	-4 624	-4 079
Rentefondsandeler	-783	0	0	0	0	0	-783	-783
Spesialfond	0	0	0	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	-1	-3	0	0	0	119	115	101
Utlån	0	0	0	0	0	245	245	245
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	35	35	35
Betingede forpliktelser ¹	0	0	0	0	0	70	70	70
Sum eiendeler	-801	-90	-1 168	-2 015	-1 938	657	-5 355	-4 809
FORPLIKTELSE								
Innskudd	0	0	0	0	0	-84	-84	-84
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapir	0	4	38	30	0	-244	-172	-172
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-27	-3	139	135	2	44	289	289
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	72	99	0	171	171
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-25	-25	-25
Sum forpliktelser	-27	1	176	238	101	-309	180	180
Sum før skatt	-828	-89	-992	-1 778	-1 837	349	-5 175	-4 629
Sum etter skatt	-621	-66	-744	-1 333	-1 378	261	-3 881	-3 472

¹ Betingede forpliktelser er i denne sammenheng aksepterte, ikke utbetalte utlån.

NOTE 13 Renterisiko – forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER								
	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontantstrøm 01.01.2016 - 31.12.2016	Sum	Sum justert for ikke- kontrollerende eierinteresser
EIENDELER								
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	6	5	7	-48	-237	-45	-313	-302
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	7	7	7
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-53	-89	-1 269	-1 942	-1 592	307	-4 639	-4 030
Rentefondsandeler	-811	0	0	0	0	0	-811	-811
Utlån og fordringer	0	-3	0	0	0	158	155	135
Utlån	0	0	0	0	0	474	474	474
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	17	17	17
Betingede forpliktelser ¹	0	0	0	0	0	69	69	69
Sum eiendeler	-859	-87	-1 263	-1 990	-1 829	987	-5 041	-4 441
FORPLIKTELSE								
Innskudd	0	0	0	0	0	-87	-87	-87
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapir	0	3	63	0	0	-235	-169	-169
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-5	4	92	105	2	55	253	253
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	69	81	0	150	150
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-30	-30	-30
Sum forpliktelser	-5	6	155	174	83	-297	116	117
Sum før skatt	-864	-80	-1 108	-1 816	-1 746	690	-4 925	-4 324
Sum etter skatt	-648	-60	-831	-1 362	-1 310	517	-3 694	-3 243

¹ Betingede forpliktelser er i denne sammenheng aksepterte, ikke utbetalte utlån.

Noten viser resultateffekten ved en økning i markedsrenten på én prosent, for virkelig verdi risiko og flytende rente risiko.

Endring i virkelig verdi (virkelig verdi risiko) vises i de fem første kolonnene, sortert etter forfallstidspunkt på papirene, og er beregnet ved endring i virkelig verdi på rentebærende instrumenter hvis renten hadde vært en prosent høyere ved periodeslutt. Kolonnen «Endring i kontantstrøm» (flytende rente risiko) viser endringen i kontantstrømmer hvis renten hadde vært en prosent høyere gjennom perioden det rapporteres på. Summen av disse reflekterer den samlede resultateffekten som scenarioet ved en prosents høyere rente hadde gitt konsernet i perioden det rapporteres på.

Virkelig verdi risiko gjelder fastrente papirer hvor markedsverdien på papiret svinger i motsatt takt av markedsrenten. Flytende rente risiko gjelder papirer som har flytende rente, hvor markedsverdien holder seg stabil, men hvor endring i markedsrente gir utslag i endrede løpende inntekter.

Rentepapirer, med følgende egenskaper og klassifiseringer, faller inn under noten; verdipapirer til virkelig verdi over resultatet (flytende og faste rentebetingelser), investeringer som holdes til forfall (kun de med flytende rentebetingelser) og lån og fordringer (kun de med flytende rentebetingelser). Konsernet har ingen rentepapirer klassifisert som tilgjengelig for salg.

Konsernets investeringer i reteinstrumenter med fast rente, som regnskapsføres til amortisert kost, gir ingen endring i resultatregnskapet ved endring av markedsrente. Tilsvarende gjelder for utstedt gjeld med fast rente regnskapsført til amortisert kost.

Forsikringskontrakter med avkastningsgaranti endrer ikke regnskapsmessig verdi selv om rentenivået endres. Endring i rentenivå har heller ingen innvirkning på den garanterte avkastningen, men vil ha betydning for den oppnådde avkastning som skal dekke avkastningsgarantien. Det skyldes at forsikringsmidlene delvis investeres i gjeldsinstrumenter hvor kontantstrømmene skal bidra til å dekke avkastningsgarantien.

NOTE 14 Kredittisiko

30.09.2017 MILLIONER KRONER									
	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	Boliglån < 80% ¹	Boliglån > 80% ¹	Øvrige	Totalt	Totalt justert for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	29 817	0	31	0	0	0	2 623	32 471	32 471
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	86 700	0	801	0	0	0	26 583	114 084	114 041
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	115 737	767	6 078	6 965	0	0	13 375	142 922	127 903
Rentefond omløp	0	0	0	0	0	0	13 392	13 392	13 392
Utlån og fordringer	16 798	0	0	176	0	0	0	16 973	14 595
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	2 617	0	0	0	0	0	0	2 617	2 514
Kontanter og innskudd	2 630	0	0	0	0	0	0	2 630	2 630
Utlån	0	0	60 603	0	14 576	2 651	8 093	85 923	85 923
Sum	254 298	767	67 512	7 141	14 576	2 651	64 067	411 012	393 470

SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE MILLIONER KRONER					
	AAA	AA	A	BBB	Sum Invest- ment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	13 708	4 104	7 665	4 339	29 817
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	15 460	18 652	43 352	9 236	86 700
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	45 400	9 701	34 747	25 888	115 737
Rentefond omløp	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	1 905	14 718	175	16 798
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	549	2 067	1	2 617
Kontanter og innskudd	45	106	2 478	0	2 630
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	74 613	35 018	105 028	39 639	254 298

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80% av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80% pantsikkerhet av verdigrunnlag.

NOTE 14 Kredittisiko – forts.

30.09.2016 MILLIONER KRONER									
	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	Boliglån < 80% ¹	Boliglån > 80% ¹	Øvrige	Totalt	Totalt justert for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	30 002	0	20	10	0	0	3 200	33 233	33 233
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	75 354	0	1 184	0	0	0	24 737	101 276	101 276
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	112 807	288	7 953	7 273	0	0	11 381	139 702	127 812
Rentefond omløp	0	0	0	0	0	0	13 273	13 273	13 273
Utlån og fordringer	15 063	0	0	734	0	0	0	15 797	14 033
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	7 839	0	0	0	0	0	0	7 839	7 019
Kontanter og innskudd	3 525	0	0	0	0	0	0	3 525	3 525
Utlån	0	0	56 383	0	12 588	2 779	7 818	79 568	79 568
Sum	244 590	288	65 542	8 017	12 588	2 779	60 410	394 213	379 739

SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE MILLIONER KRONER					
	AAA	AA	A	BBB	Sum Invest- ment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	15 353	2 970	7 117	4 562	30 002
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	16 673	19 834	34 321	4 527	75 354
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	46 284	16 522	33 807	16 193	112 807
Rentefond omløp	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	1 198	13 672	193	15 063
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	1 665	6 174	0	7 839
Kontanter og innskudd	0	76	3 449	0	3 525
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	78 310	42 266	98 539	25 475	244 590

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80% av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80% pantsikkerhet av verdigrunnlag.

NOTE 14 Kredittisiko – forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER									
	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	Boliglån < 80% ¹	Boliglån > 80% ¹	Øvrige	Totalt	Totalt justert for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	29 599	0	31	0	0	0	3 161	32 791	32 791
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	85 774	0	1 346	0	0	0	19 600	106 720	106 689
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	113 346	83	8 379	7 805	0	0	11 722	141 335	128 293
Rentefond omløp	0	0	0	0	0	0	12 933	12 933	12 933
Utlån og fordringer	16 529	0	0	223	0	0	0	16 752	14 814
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 815	0	0	0	0	0	0	1 815	1 759
Kontanter og innskudd	2 968	0	0	0	0	0	0	2 968	2 146
Utlån	0	0	58 384	0	14 637	1 266	8 636	82 922	82 922
Sum	250 032	83	68 140	8 028	14 637	1 266	56 052	398 237	382 347

SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE MILLIONER KRONER					
	AAA	AA	A	BBB	Sum Invest- ment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	13 620	4 095	7 650	4 234	29 599
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	22 029	20 310	38 717	4 718	85 774
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	45 355	14 559	35 458	17 975	113 346
Rentefond omløp	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	2 350	13 970	210	16 529
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	236	1 579	0	1 815
Kontanter og innskudd	0	440	2 528	0	2 968
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	81 003	41 989	99 902	27 137	250 032

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80% av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80% pantsikkerhet av verdigrunnlag.

NOTE 14 Kredittrisiko – forts.

Med kredittrisiko menes risikoen for at motparten ikke skal klare å møte sine forpliktelser til KLP Konsernet. I denne tabellen er kredittrisikoen målt ved ratingbyråers estimater på hvor høy kredittverdighet de ulike utstederne av rentepapirer har. For eiendeler som ikke er ratet så er de lagt i andre kategorier som beskriver kredittrisiko, eksempelvis sektor og garantier.

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kredittrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittrisiko i utlånene og investeringene er det nedsatt en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittrisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp av KLP Kapitalforvaltning AS.

Konsernet har god balanse mellom norske og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Konsernet har en høy konsentrasjon av gjeldsinstrumenter rettet mot norsk offentlig sektor.

I noteinndelingen er det benyttet rating fra Standard & Poor's,

Moodys og Fitch. Ratingen er konvertert til S&P sin ratingtabell, hvor AAA er tilknyttet papirer med høyest kredittverdighet. Laveste rating av de tre er benyttet. Alle tre ratingselskaper er likestilte som grunnlag for investeringer i rentepapirer. Det som er klassifisert som «Øvrige» er i all hovedsak verdipapirer utstedt av kraftselskaper og andre foretaksobligasjoner; dette beløper seg til 64 milliarder kroner per 30.09.2017. KLP Konsernet har strenge retningslinjer for investeringer i rentepapirer, som også gjelder for investeringer som faller inn under kategorien Øvrige.

Linjene i noten er sammenfallende med balanseoppsettet. Unntakene er gjeldsinstrumenter til virkelig verdi som er delt opp i tre kategorier i noten og utlån som vist samlet i noten, men som befinner seg på to linjer i balansen (virkelig verdi og amortisert kost).

Konsernregnskapet viser enheter KLP konsernet anses å ha kontroll over. Dette gir inntrykk av en høyere risiko enn hva som er reelt, da risiko som konsernet ikke bærer vises i regnskapet. I ytterste kolonne vises det kun selskaper, og faktisk eierskap i fond som konsernet har ved periodeslutt.

MILLIONER KRONER	30.09.2017		30.09.2016		31.12.2016	
	Konsolidert	justert for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond	Konsolidert	justert for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond	Konsolidert	Justert for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond
TI STØRSTE MOTPARTER						
Motpart 1	16 017	15 862	15 975	15 379	16 787	16 359
Motpart 2	12 713	12 120	12 136	11 455	10 871	10 189
Motpart 3	8 554	8 218	8 379	8 379	8 551	8 551
Motpart 4	8 218	6 608	7 572	5 965	6 865	6 343
Motpart 5	5 293	5 228	6 005	5 909	6 678	5 454
Motpart 6	5 102	5 054	5 996	5 865	5 428	5 334
Motpart 7	4 672	4 672	5 965	5 670	5 010	4 951
Motpart 8	4 034	3 670	4 746	4 692	4 698	4 698
Motpart 9	3 481	3 168	3 301	3 221	3 601	3 235
Motpart 10	3 302	3 118	3 256	3 153	3 566	3 205
Totalt	71 386	67 718	73 331	69 689	72 056	68 319

Tabellen ovenfor viser de ti største motpartene KLP konsernet har eksponering mot. Beløpene oppgitt er balanseført verdi. «Totalt justert for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond» inkluderer kun det som er i

konsernets eie og hvor konsernet innehar reell kredittrisiko. Majoriteten av de ti største motpartene er enten finansinstitusjoner eller motparter omfattet av en offentlig garanti (statlig eller kommunal garanti).

NOTE 15 Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring

MILLIONER KRONER	30.09.2017	30.09.2016	31.12.2016
Premiereserve - ordinær tariff	405 953	379 174	383 803
Premiefond, bufferfond og pensjonistenes overskuddsfond	12 449	13 681	17 216
Tilleggsavsetning	24 472	20 410	24 472
Kursreguleringsfond	36 155	26 076	28 404
Andre avsetninger	50	51	48
Udisponert resultat tilført forsikringskontraktene	5 599	6 896	0
Sum forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring	479 079	446 289	453 943

MILLIONER KRONER	30.09.2017	30.09.2016	31.12.2016
Premiereserve	2 423	1 479	1 665
Innskuddsfond	9	7	8
Sum avsetning i innskuddsbasert livsforsikring	2 432	1 486	1 674

NOTE 16 Annen kortsiktig gjeld

MILLIONER KRONER	30.09.2017	30.09.2016	31.12.2016
Kortsiktig gjeld verdipapirhandel	4 550	5 836	2 636
Påløpt ikke utlignet skatt	224	223	202
Forskuddstrekk pensjonsordning	344	328	382
Leverandørgjeld	741	120	676
Forhåndsinnkalt tilskudd til forsikringsviksomheten	3 258	1 613	131
Øvrig kortsiktig gjeld	202	802	795
Sum annen kortsiktig gjeld	9 317	8 922	4 823

NOTE 17 Kapitalkrav

Solvens II er innført fra 01.01.2016 og beregningen av solvensmargin endres fullstendig samtidig med at tidligere krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning bortfaller. I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdi i regnskapet legges derfor mer-/mindreverdiene til. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapital-kostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Kapitalgruppe 1 fremkommer av Solvens II-balansen, samt fondsobligasjonslånet. Kapitalgruppe 2 består av ansvarlige lån, risikoutjevningfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede

etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital med et beløp tilsvarende 2,5% av foretakets premiereserve. Kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 er begrenset oppad til 50% av kapitalkravet. Ansvarlige lån med første renteendring i 2017 kan derfor innfris uten at det påvirker solvensgraden.

Uten bruk av midlertidig fradrag i forsikringstekniske avsetninger er foretakets solvensgrad 210% som er godt over foretakets mål om minst 150%. Med det midlertidige fradraget er solvensgraden 298%.

	30.09.2017	31.12.2016
Solvensgrad	210 %	198 %

MILLIARDER KRONER	30.09.2017	31.12.2016	30.09.2017	31.12.2016
FORENKLET SOLVENS II BALANSE				
Eiendeler, bokført	534	502	Beste estimat	482
Merverdier HTF/lån og fordringer	11	10	Risikomargin	14
Merverdier øvrige utlån	1	1	Ansvarlige lån/fondsobligasjonslån	8
Øvrige mer/mindreverdier	0	0	Andre forpliktelser	12
Utsatt skattefordel	0	1	Utsatt skatteforpliktelse	0
Sum eiendeler etter solvens II	545	513	Sum forpliktelser etter solvens II	516
			Eiendeler minus forpliktelser	29
			- Utsatt skattefordel	0
			- Risikoutjevningfond	-4
			+ Fondsobligasjonslån	2
			Basiskapital - kapitalgruppe 1	27
			Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 1	27
			Ansvarlige lån	7
			Risikoutjevningfond	4
			Basiskapital - kapitalgruppe 2	11
			Supplerende kapital	10
			Supplerende kapital - kapitalgruppe 2	10
			Frdrag for maks. kapital i gruppe 2	-12
			Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 2	8
			Utsatt skattefordel	0
			Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 3	0
			Tellende ansvarlig kapital under Solvens II	35
			Solvenskapitalkrav (SCR)	17
			Solvensgrad	210 %
				198 %

NOTE 18 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

30.09.2017 MILLIONER KRONER					Relaterte beløp som ikke er presentert netto			
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdipapirer	Netto beløp	Netto beløp justert for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond
EIENDELER								
Finansielle derivater	2 617	0	2 617	-1 394	-1 947	0	16	16
Repoer	0	0	0	0	0	0	0	0
Sum	2 617	0	2 617	-1 394	-1 947	0	16	16
GJELD								
Finansielle derivater	2 635	0	2 635	-1 394	-841	-549	531	525
Repoer	1 090	0	1 090	0	0	0	1 090	1 090
Sum	3 724	0	3 724	-1 394	-841	-549	1 621	1 615

30.09.2016 MILLIONER KRONER					Relaterte beløp som ikke er presentert netto			
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdipapirer	Netto beløp	Netto beløp justert for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond
EIENDELER								
Finansielle derivater	7 839	0	7 839	-1 469	-6 413	0	160	119
Repoer	0	0	0	0	0	0	0	0
Sum	7 839	0	7 839	-1 469	-6 413	0	160	119
GJELD								
Finansielle derivater	2 049	0	2 049	-1 469	-716	0	22	22
Repoer	1 103	0	1 103	0	0	0	1 103	1 103
Sum	3 152	0	3 152	-1 469	-716	0	1 125	1 125

NOTE 18 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør – forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER					Relaterte beløp som ikke er presentert netto			
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/gjeld som er presentert netto	Balansført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdipapirer	Netto beløp	Netto beløp justert for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond
EIENDELER								
Finansielle derivater	1 815	0	1 815	-1 125	-836	0	23	23
Repoer	0	0	0	0	0	0	0	0
Sum	1 815	0	1 815	-1 125	-836	0	23	23
GJELD								
Finansielle derivater	5 871	0	5 871	-1 125	-3 611	-1 565	62	72
Repoer	1 065	0	1 065	0	0	0	1 065	1 065
Sum	6 936	0	6 936	-1 125	-3 611	-1 565	1 127	1 137

Formålet med noten er å vise den potensielle effekten av nettingavtaler i konsernet; hvilke muligheter konsernet har for å motregne bilaterale avtaler mot andre motparter dersom disse skulle gå konkurs, og beløpet som gjenstår om alle slike nettingavtaler materialiseres. Notene viser derivatposisjoner i balansen.

De konsoliderte tallene inkluderer alle enheter KLP konsernet anses å ha kontroll over. I tillegg viser ytterste kolonne hvilket reelt nettobeløp som gjenstår om konsernet motregner avtalene; noe som kun inkluderer konsernselskaper av ordinær art.

NOTE 19 Pensjonsforpliktelser

MILLIONER KRONER	30.09.2017	30.09.2016	31.12.2016
Balansført netto forpliktelse 01.01.	712	634	634
Resultatført pensjonskostnad	111	64	135
Resultatført finanskostnad	17	10	22
Aktuarielle gevinster og tap (Estimatavvik)	109	99	32
Innbetalt premie/tilskudd inklusive arbeidsgiveravgift	-91	-52	-112
Balansført netto forpliktelse 30.09./31.12.	857	755	712

FORUTSETNINGER	30.09.2017	30.09.16	31.12.2016
Diskonteringsrente	2,30%	2,10%	2,60%
Lønnsvekst	2,50%	2,25%	2,50%
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,25%	2,00%	2,25%
Pensjonsregulering	1,48%	1,24%	1,48%
Arbeidsgiveravgiftssats	14,10 %	14,10 %	14,10 %
Finansskatt	5,00 %	5,00 %	5,00 %

Effekten av endringer i forutsetningene er en økning av forpliktelsen med 109 millioner kroner per 30.09.2017. Endringen er ført i utvidet resultat i resultatregnskapet.

NOTE 20 Hendelser etter rapporteringsperioden

Første helg i oktober opplevde sør- og sørvestlandet store nedbørmengder med påfølgende flom i flere vassdrag. Store områder ble oversvømt. Konsernets skadevirksomhet har mottatt i overkant av 60 meldinger om skader. For forsikringsbransjen generelt, er det meldt i overkant av 3000 skader med et foreløpig kostnadsanslag på 500 millioner kroner, hvorav KLP konsernets skadevirksomhetsandel er omlag 25 millioner kroner. Dersom kostnadene skulle stige ytterligere vil skadevirksomhetens reassuranseprogram begrense kostnadene til dette.

Nøkkeltall - akkumulert

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	2. kvartal 2017	1. kvartal 2017	4. kvartal 2016	3. kvartal 2016	2. kvartal 2016	1. kvartal 2016	4. kvartal 2015
KLP KONSERN								
Resultat før skatt	2 799	1 946	779	2 449	2 085	1 378	578	5 138
Forvaltningskapital	641 486	627 805	612 438	596 113	588 940	577 072	553 123	543 262
Egenkapital	30 506	28 753	28 254	27 823	26 827	25 049	23 997	23 665
Solvensgrad ²	210 %	204 %	203 %	198 %	197 %	180 %	181 %	11,7 %
Antall ansatte i konsernet	956	955	941	946	949	952	942	939
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE								
Resultat før skatt	1 295	1 084	475	2 125	1 858	1 196	464	4 876
Premieinntekter for egen regning	23 989	15 158	6 483	36 854	29 715	19 674	7 556	38 789
- herav tilflyttet premiereserve	208	208	177	3 250	3 529	1 736	1 838	9 247
Erstatninger for egen regning	13 044	8 751	4 459	16 387	12 199	8 035	4 001	15 287
- herav fraflyttet premiereserve, tilleggsavs. og kursreguleringsfond	211	211	188	124	124	124	104	147
Eiendeler i kollektivporteføljen	480 375	476 229	469 414	460 289	447 945	444 205	375 536	421 835
Eiendeler i investeringsvalgporteføljen	2 329	2 293	2 244	2 184	2 199	2 105	2 060	2 050
Forsikringskundernes fond inkludert opptjent resultat	477 463	469 952	461 095	452 375	444 749	434 146	419 099	412 363
- herav fond med garantert avkastning	411 325	408 413	403 030	395 562	391 448	385 763	375 583	370 559
Ansvarlig kapital ²	34 597	32 610	32 462	31 338	30 604	28 544	28 100	28 340
Solvensgrad ²	223 %	216 %	214 %	209 %	208 %	189 %	187 %	12 %
Risikoresultat I	426	272	100	784	475	278	152	498
Risikoresultat II ¹	i/a	i/a	i/a	i/a	i/a	i/a	i/a	19 644
Avkastningsresultat	5 487	1567	139	8 094	6 759	3 952	2 023	3 452
Administrasjonsresultat	143	51	32	-50	135	65	20	264
Soliditetskapital	115 446	108 843	105 303	98 856	103 885	96 744	94 955	84 577
Bokført avkastning kollektivporteføljen	3,1 %	1,5 %	0,6 %	4,4 %	3,5 %	2,2 %	1,1 %	3,6 %
Verdijustert avkastning kollektivporteføljen	4,6 %	3,0 %	1,7 %	5,8 %	4,4 %	2,7 %	1,0 %	4,0 %
Avkastning investeringsvalgporteføljen	5,0 %	3,2 %	1,8 %	6,2 %	4,4 %	2,5 %	0,9 %	4,0 %
Avkastning selskapsporteføljen	3,0 %	2,2 %	0,9 %	4,7 %	4,0 %	2,7 %	1,0 %	4,8 %

¹ Endring i uførefinansiering, ny uføretariff og spesielle forhold i sykepleierordningen frigjør 19 644 millioner kroner fra premiereserve i 2015.

² Kapitaldekningsregelverket for Solvens I ble benyttet tom 31.12.2015. Fom 01.01.2016 er regelverket for Solvens II benyttet.

Nøkkeltall - akkumulert – forts

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	2. kvartal 2017	1. kvartal 2017	4. kvartal 2016	3. kvartal 2016	2. kvartal 2016	1. kvartal 2016	4. kvartal 2015
KLP SKADEFORSIKRING AS								
Resultat før skatt	152,6	114,9	49,6	255,4	185,6	116,3	49,5	183,1
Opptjente brutto premier	997,7	652,6	320,4	1207,5	894,9	588,9	290,3	1086,8
Premieinntekter for egen regning	954,7	623,9	304,5	1150,1	851,9	560,5	276,4	1035,1
Egenkapital	1 828,5	1 806	1 739	1 715,8	1 808,9	1 755,2	1 705,7	1 672,2
Skadeprosent	80,6 %	77,0 %	81,1 %	75,9 %	80,6 %	80,0 %	76,9 %	77,7 %
Totalkostnadsprosent	101,0 %	98,9 %	102,9 %	98,7 %	101,6 %	101,7 %	100,2 %	98,8 %
Avkastning på midler til forvaltning	3,8 %	2,5 %	1,4 %	6,1 %	4,9 %	3,1 %	1,3 %	4,4 %
Ansvarlig kapital ²	1 873	1 877	1 848	1 762	1 805	1 789	1 910	1 060
Solvensgrad ²	257 %	264 %	264 %	261 %	275 %	278 %	285 %	49 %
Årlig premievolum person	510,5	488,2	462,0	435,2	408,7	387,4	367,5	354,4
Årlig premievolum arbeidsgiver	873,6	865,2	851,4	832,2	826,2	822,8	813,2	762,2
Netto nyttegning (akkumulert innenfor året)	103,6	72,8	32,5	135,2	83,0	52,0	21,9	112,1
KLP BEDRIFTSPENSJON AS								
Resultat før skatt	-23,4	-17,4	-12,1	-27,6	-9,4	-6,9	-4,7	-24,2
Premieinntekter for egen regning	770,4	569,9	320,8	574,3	383,8	249,1	134,2	485,6
- herav tilflyttet premiereserve	447	351,6	209,8	185,0	101,9	65,3	40,9	149,7
Forsikringskundernes fond inkludert opptjent resultat	4 048	3 796	3 581	3 241	3 027	2 873	2 748	2 619
- herav fond med garantert avkastning	1 425	1 425	1 422	1 390	1 358	1 351	1 343	1 293
Avkastningsresultat	16,1	4,5	-2,6	31,0	13,2	8,6	2,5	22,8
Risikoresultat	-3,1	-2,4	-4,1	6,0	3,8	-0,0	0,6	-1,8
Administrasjonsresultat	-28	-20	-9,1	-32,5	-18,6	-12,8	-7,6	-27,5
Ansvarlig kapital ²	268	285	29	11	101	89	73	295
Solvensgrad ²	147 %	185 %	33 %	22 % ³	98 %	69 %	57 %	35 %
Soliditetskapital	708,7	716,6	483,3	479,4	516,9	516,3	480,0	461,0
Bokført kapitalavkastning kollektivportefølje	3,3 %	1,8 %	0,6 %	5,3 %	3,5 %	2,2 %	1,0 %	4,8 %
Verdijustert kapitalavkastning kollektivportefølje	3,7 %	2,4 %	1,2 %	5,7 %	4,4 %	2,8 %	1,1 %	4,7 %
Avkastning innskuddspensjon med investeringsvalg	8,3 %	4,4 %	1,8 %	7,0 %	4,4 %	1,8 %	-0,2 %	2,1 %
Avkastning selskapsportefølje	1,8 %	1,3 %	0,7 %	2,4 %	2,3 %	1,7 %	1,1 %	0,9 %

² Kapitaldekningsregelverket for Solvens I ble benyttet tom 31.12.2015. Fra 01.01.2016 er regelverket for Solvens II benyttet.

³ Det er foretatt en rekalkulering etter solvens II per 31.12.2016. Etter de nye beregningene er kapitaldekningen per 31.12.2016 22% mot tidligere rapportert 79%.

Nøkkeltall - akkumulert – forts

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	2. kvartal 2017	1. kvartal 2017	4. kvartal 2016	3. kvartal 2016	2. kvartal 2016	1. kvartal 2016	4. kvartal 2015
KLP BANKEN KONSERN								
Resultat før skatt	81,7	47,9	23,2	91,2	90,7	58,0	24,8	49,6
Netto renteinntekter	173,9	108,5	51,4	194,3	149,4	100,3	50,9	187,1
Øvrige driftsinntekter	50,7	33,6	16,8	66,4	49,3	32,1	15,5	67,9
Driftskostnader og avskrivninger	-143,2	-97,8	-48,6	-179,5	-126,1	-89,1	-48,0	-170,2
Netto realisert/urealisert endring finansielle instrumenter til virkelig verdi	0,3	3,5	3,7	11,1	18,5	14,9	6,5	-34,1
Innskudd	9 401	9 138	8 939	8 688	8 454	8 252	7 884	7 426
Utlån med pant i bolig	14 003	13 730	13 376	12 717	12 812	12 294	11 311	10 713
Utlån med offentlig garanti	17 015	17 166	17 282	17 246	17 336	16 048	15 783	15 646
Misligholdte lån	17	26	28	22	24	28	33	29
Innlån ved utstedelse av verdipapirer	23 223	23 762	23 241	23 451	24 455	23 799	22 283	21 902
Forvaltningskapital	34 855	35 140	34 383	34 382	34 949	34 145	32 204	31 294
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	34 619	34 761	34 383	32 838	33 122	32 720	30 995	30 525
Egenkapital	1 910	1 887	1 868	1 850	1 598	1 574	1 549	1 508
Rentenetto	0,50 %	0,31 %	0,15 %	0,59 %	0,45 %	0,31 %	0,16 %	0,61 %
Resultat av ordinær drift før skatt	0,24 %	0,14 %	0,07 %	0,28 %	0,27 %	0,18 %	0,08 %	0,16 %
Egenkapitalavkastning før skatt	5,89 %	5,18 %	5,02 %	6,05 %	8,02 %	7,69 %	6,58 %	3,40 %
Kapitaldekning	19,5 %	19,3 %	19,3 %	19,0 %	16,8 %	16,5 %	17,5 %	17,6 %
Antall personkunder	52 510	50 885	49 038	46 801	45 246	43 566	42 287	39 759
Herav medlemmer i KLP	37 044	35 983	34 703	33 173	32 066	31 070	29 501	27 448
KLP KAPITALFORVALTNING AS								
Resultat før skatt	50,7	26,6	17,5	18,2	16,3	1,8	-4,9	46,1
Totale midler til forvaltning	473 995	463 558	455 577	441 943	431 741	417 789	408 451	398 471
Midler forvaltet for eksterne kunder	64 883	62 128	58 210	54 003	49 434	46 509	44 526	44 797

Kvartalsregnskap

IKKE-FINANSIELT REGNSKAP
3. KVARTAL 2017

Ikke-finansielt regnskap

KLP KONSERN

NOTE	Endring 3. kvartal		Endring hittil i år		30.09.2017	30.09.2016	31.12.2016	31.12.2015	31.12.2014
	2017	2016	2017	2016					
ANSVARLIGE INVESTERINGER									
1	Antall selskaper utelukket fra investeringsporteføljen								
	0	0	14	35	176	159	162	124	99
	Antall generalforsamlinger i norske selskaper hvor KLP har stemt (andel)								
	89	80	106 (98%)	102 (96%)	106 (98%)	102 (96%)	111 (96%)	97 (91%)	105 (93%)
	Antall generalforsamlinger i utenlandske selskaper hvor KLP har stemt (andel)								
	1284	1749	2336 (91%)	2335 (89%)	2336 (91%)	2335 (89%)	2627 (90%)	2445 (83%)	2439 (82%)
2	Antall selskaper KLP har fulgt opp								
	49	48	176	171	176	171	214	176	109
	Markedsverdi av direkteinvesteringer i fornybar energi i Norge (NOK mill)								
	1 710	1 030	1 790	2 933	24 258	23 122	22 468	20 189	19 876
	Markedsverdi av direkteinvesteringer i fornybar energi i utviklingsland (NOK mill)								
	0	-14	56	12	314	238	258	226	131
	Markedsverdi av direkteinvesteringer i bank og finans i utviklingsland (NOK mill)								
	28	13	53	32	463	261	410	229	201
	Markedsverdi av investeringer i Europeisk infrastrukturfond (NOK mill)								
	126	N/A	301	N/A	953	487	652		
ANSATTE									
	Antall ansatte								
	1	-3	6	10	956	949	950	939	899
	Sykefravær								
	0,0 %	-0,3 %	-0,1 %	0,0 %	4,4 %	4,2 %	4,5 %	4,2 %	4,7 %
MILJØ									
3	Energiforbruk kWh KLP Huset								
	514 234	688 764	2 188 512	2 548 840	2 188 512	2 548 840	3 571 611	3 329 181	3 452 909
4	Energiforbruk kWh egne kontorer Trondheim								
	35 851	43 109	157 102	176 657	157 102	176 657	248 910	232 662	230 936
5	Energiforbruk kWh eget kontor Bergen hittil i år								
	99 277	49 003	317 380	239 876	317 380	239 876	380 949	400 865	416 813
6	Kilo CO2-ekvivalenter fra KLP ansattes forretningsreiser med fly								
	113 100	143 362	398 103	432 879	398 103	432 879	550 170	650 557	652 324
6	Antall gjennomførte forretningsreiser med fly								
	640	780	2 342	2 536	2 342	2 536	3 294	3 623	3 588

NOTE 1 Utelukkede selskaper

I tredje kvartal er det ingen endringer i antall utelukkede selskaper. Endring i antall utelukkede selskaper er et netto-tall bestående av: antall nye selskaper utelukket fra investeringsporteføljen minus antall reinkluderte selskaper i investeringsporteføljen.

NOTE 2 Dialog

Antall selskaper som KLP har vært i direkte kontakt med i angitt tidsrom angående sosiale- miljø-, eller styringsmessige utfordringer knyttet til selskapets drift. Dette inkluderer både selskaper som har tatt initiativet til å kommunisere hvordan de håndterer samfunnsansvar utfordringer på en positiv måte, samt tilfeller hvor KLP har innledet kontakt på bakgrunn av bekymringsverdige opplysninger.

NOTE 3 Energiforbruk i KLP-huset

KLP benytter Optima energioppfølgingsystem. Systemet gir automatisk avlesning av strømforbruket. Dersom det oppstår problemer med avlesningen sendes det fiktive/genererte timesverdier til totalberegningen. KLP Huset har flere titalls målere hvor slike feil kan oppstå. Det benyttes til enhver tid oppdaterte tall på vårt energiforbruk. Forsinket oppdatering kan gjøre at energiforbruket endres tilbake i tid.

NOTE 4 Energiforbruk i egne kontorer i Trondheim

I Trondheim benyttes også ovennevnte Optima energioppfølgingsystem, og tilsvarende utfordringer eksisterer dermed også for disse tallene. Ut over dette benyttes det tall hentet direkte fra Trønderenergi. Som nevnt i fjerde kvartals

rapporten for 2016, hadde vi i første og andre kvartal 2016 utfordringer med å få hentet ut energitall for fellesarealene i KLP Banken i Trondheim sine lokaler. Dette på bakgrunn av en overgangsfase hvor KLP Eiendom tok over driften av bygget fra Basale. Derfor ble disse tallene estimert. Dette har medført feilrapporteringer i det ikke-finansielle regnskapet i årets andrekvartalsrapport. Energiforbruk per 30.06.2017 oppgitt til 119 706, er reelt 133 548. Endringen 2. kvartal 2017 oppgitt til 37 050, er reelt 50893. Forekomsten gjelder kun for andrekvartalsrapporten 2017. Årsrapporten for 2016 ble ikke påvirket av dette, og inneholder korrekte tall.

NOTE 5 Energiforbruk i egne kontorer i Bergen

KLPs regionskontor i Bergen Caverion energioppfølgings-system. Systemet gir automatisk avlesning av strømforbruket. Dersom det oppstår problemer med avlesningen sendes det fiktive/genererte timesverdier til totalberegningen. KLP Huset har flere titalls målere hvor slike feil kan oppstå. Det benyttes til enhver tid oppdaterte tall på vårt energiforbruk. Forsinket oppdatering kan gjøre at energiforbruket endres tilbake i tid.

NOTE 6 Utslipp fra flyreiser

KLP igangsatte tiltak for å redusere antall flyreiser og tilhørende klimagassutslipp i 2016. For årets tre første kvartaler samlet sett er klimagassutslippene fra flyreiser redusert med 8%, og antall flyreiser med 8% kontra samme periode i 2016. For tredje kvartal isolert sett er klimagassutslippene redusert med 21% og antall flyreiser med 18%.

Kvartalsregnskap

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE
3. KVARTAL 2017

Resultatregnskap

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

NOTE	MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	3. kvartal 2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
3	Premieinntekter for egen regning	8 832	10 041	23 989	29 715	36 854
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	439	566	2 449	2 114	4 616
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	4 527	2 005	8 920	6 323	8 432
	Verdiendringer på investeringer	118	3 764	9 508	7 078	6 014
	Realisert gevinst og tap på investeringer	2 035	939	-118	2 958	5 528
	Netto inntekter fra investeringer i kollektivporteføljen	7 119	7 274	20 760	18 473	24 588
	Netto inntekter fra investeringer i investeringsvalgporteføljen	40	39	110	90	127
	Andre forsikringsrelaterte inntekter	245	238	732	694	933
4	Erstatninger	-4 293	-4 164	-13 044	-12 199	-16 387
	Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelse - kontraktsfaste forpliktelser	-7 115	-9 711	-24 428	-27 445	-38 434
	Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelse - særskilt investeringsvalgportefølje	-23	-19	-83	-76	-108
	Midler tilordnet forsikringskontraktene - kontraktsfaste forpliktelser	0	0	0	0	-4 319
	Ufordelt overskuddsmidler til forsikringskontraktene	-3 949	-2 862	-5 592	-6 891	0
5	Forsikringsrelaterte driftskostnader	-202	-212	-709	-668	-1 140
	Andre forsikringsrelaterte kostnader	-246	-236	-730	-690	-934
	Resultat av teknisk regnskap	408	388	1 005	1 003	1 180
	Netto inntekter fra investeringer i selskapsporteføljen	292	367	970	1 160	1 354
	Andre inntekter	3	-2	8	-1	7
	Forvaltningskostnader og andre kostnader knyttet til selskapsporteføljen	-91	-91	-286	-304	-416
	Resultat av ikke-teknisk regnskap	204	274	692	855	945
	Resultat før skattekostnad	612	662	1 696	1 858	2 125
	Skattekostnader	-129	-169	-323	91	775
	Resultat før andre resultatkomponenter	483	493	1 374	1 949	2 899
11	Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte	-72	-7	-72	-66	-27
	Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden	-36	-4	-36	-33	-5
	Justering av forsikringsforpliktelsene	11	1	11	10	0
	Skatt på andre resultatkomponenter	18	2	18	16	7
	Sum andre resultatkomponenter	-79	-8	-79	-72	-26
	TOTALRESULTAT	404	485	1 295	1 877	2 874

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

NOTE	MILLIONER KRONER	30.09.2017	30.09.2016	31.12.2016
EIENDELER				
EIENDELER I SELSKAPSPORTEFØLJEN				
	Immaterielle eiendeler	235	497	253
7	Investerings eiendommer	993	991	1 003
	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	1 790	1 744	1 779
	Aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	4 544	4 026	4 125
6	Finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	15 796	13 177	13 808
6,7	Finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	11 656	11 950	11 052
	Fordringer	8 383	10 014	902
	Eiendeler ved skatt	44	0	336
	Andre eiendeler	1 344	699	933
	Sum eiendeler i selskapsporteføljen	44 784	43 098	34 190
EIENDELER I KUNDEPORTEFØLJENE				
	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	55 675	52 665	55 076
	Aksjer og andeler i tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	635	385	528
6	Finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	182 348	167 726	175 588
6,7	Finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	241 717	227 170	229 097
	Sum investeringer i kollektivporteføljen	480 375	447 945	460 289
	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	275	260	272
6	Finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	785	731	738
6,7	Finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	1 270	1 208	1 174
	Sum investeringer i investeringsvalgporteføljen	2 329	2 199	2 184
	Sum eiendeler i kundeporteføljene	482 704	450 145	462 473
	SUM EIENDELER	527 488	493 243	496 663

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

NOTE	MILLIONER KRONER	30.09.2017	30.09.2016	31.12.2016
EGENKAPITAL OG FORPLIKTELSE				
	Innskutt egenkapital	13 121	11 723	11 726
	Opptjent egenkapital	17 354	15 064	16 060
	Sum egenkapital	30 475	26 787	27 785
6	Ansvarlig lånekapital mv.	7 855	7 914	7 870
	Premiereserve mv.	397 098	376 071	380 658
	Tilleggsavsetninger	24 291	20 259	24 292
	Kursreguleringsfond	36 079	26 001	28 337
	Premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	12 155	13 431	16 907
	Udisponert resultat til kunder	5 510	6 827	0
	Sum forsikringsforpliktelse - kontraktsfaste forpliktelse	475 133	442 588	450 194
	Pensjonskapital mv.	1 844	1 756	1 766
	Tilleggsavsetninger	135	114	133
	Premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	281	237	283
	Udisponert resultat til kunder	71	53	0
	Sum forsikringsforpliktelse - særskilt investeringsporteføje	2 330	2 160	2 181
11	Pensjonsforpliktelse o.l.	564	500	474
	Forpliktelse ved skatt	13	338	0
9	Forpliktelse	11 058	12 900	8 001
	Påløpte kostnader og mottatte ikke opptjente inntekter	60	55	157
	SUM EGENKAPITAL OG FORPLIKTELSE	527 488	493 243	496 663
POSTER UTENOM BALANSEN				
	Betingede forpliktelse	14 986	13 589	13 319

Egenkapitaloppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

2017 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital		Sum egenkapital
		Risiko- utjevningssfond	Annen opptjent egenkapital	
Egenkapital 01.01.2017	11 726	3 907	12 153	27 785
Resultat før andre resultatkomponenter		333	1 041	1 374
Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte			-72	-72
Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden			-36	-36
Justering av forsikringsforpliktelsene			11	11
Skatt på andre resultatkomponenter			18	18
Sum andre resultatkomponenter			-79	-79
Totalresultat (udisponert)		333	962	1 295
Innbetalt egenkapitaltilskudd	1 395			1 395
Sum transaksjoner med eierne	1 395			1 395
Egenkapital 30.09.2017	13 121	4 239	13 115	30 475

2016 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital		Sum egenkapital
		Risiko- utjevningssfond	Annen opptjent egenkapital	
Egenkapital 01.01.2016	10 422	3 364	9 822	23 609
Resultat før andre resultatkomponenter		354	1 596	1 949
Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte			-66	-66
Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden			-33	-33
Justering av forsikringsforpliktelsene			10	10
Skatt på andre resultatkomponenter			16	16
Sum andre resultatkomponenter			-72	-72
Totalresultat (udisponert)		354	1 524	1 877
Innbetalt egenkapitaltilskudd	1 301			1 301
Sum transaksjoner med eierne	1 301			1 301
Egenkapital 30.09.2016	11 723	3 718	11 346	26 787

Egenkapitaloppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

2016 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital		Sum egenkapital
		Risiko- utjevningssfond	Annen opptjent egenkapital	
Egenkapital 01.01.2016	10 422	3 364	9 822	23 609
Resultat før andre resultatkomponenter		543	2 356	2 899
Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte			-27	-27
Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden			-5	-5
Justering av forsikringsforpliktelsene			0	0
Skatt på andre resultatkomponenter			7	7
Sum andre resultatkomponenter			-26	-26
Totalresultat		543	2 331	2 874
Innbetalt egenkapitaltilskudd	1 303			1 303
Sum transaksjoner med eierne	1 303			1 303
Egenkapital 31.12.2016	11 726	3 907	12 153	27 785

Kontantstrømoppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

MILLIONER KRONER	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2017 -30.06.2017	01.01.2017 -31.03.2017	01.01.2016 -31.12.2016	01.01.2016 -30.09.2016
Netto kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter	-952	100	3	1 857	1 649
Netto kontantstrøm fra investeringsaktiviteter ¹	-34	-21	-13	-66	-117
Netto kontantstrøm fra finansieringsaktivitet ²	1 395	45	37	-1 557	-1 535
Netto endring i kontanter og bankinnskudd	410	124	26	233	-2
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens begynnelse	887	887	887	654	654
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens slutt	1 296	1 011	913	887	651

¹ Utbetaling ved kjøp av driftsmidler.

² Netto innbetaling av egenkapitaltilskudd, opptak og nedbetaling av gjeld.

Noter til regnskapet

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

NOTE 1 Regnskapsprinsipper og -estimater

REGNSKAPSPRINSIPPER

Regnskapet i denne delårsrapporten viser regnskapet for Kommunal Landspensjonskasse (KLP), for perioden 01.01.2017 – 30.09.2017. Regnskapet er ikke revidert.

Delårsregnskapet er avlagt etter Forskrift av 18. desember 2015 nr. 1824: Forskrift om årsregnskap for livsforsikringsforetak (årsregnskapsforskriften) og IAS 34 Delårsrapportering. Delårsregnskapet er utarbeidet etter samme prinsipper som årsregnskapet for 2016 med mindre annet er oppgitt.

Delårsregnskapet inneholder ikke all informasjon som kreves av et fullstendig årsregnskap, og denne delårsrapporten bør leses i sammenheng med årsregnskapet for 2016. Dette fås ved henvendelse til KLPs hovedkontor i Dronning Eufemias gate 10, eller på klp.no

REGNSKAPSESTIMATER

Ved utarbeidelse av delårsregnskapet har ledelsen utøvet skjønn og benyttet estimater og forutsetninger som påvirker regnskapstallene. Faktiske tall kan derfor avvike fra benyttede estimater.

Norsk Regnskapsstiftelse publiserte i september en oppdatert versjon av veiledning om pensjonsforutsetninger per 31.08.2017, som viser noe endring i parameterne i forhold til 31.12.2016. De angitte beregningsforutsetningene er beheftet med usikkerhet, og KLP har fastsett forutsetningene basert på en konkret vurdering av sin pensjonsordning. Per 3. kvartal gir dette følgende endring i parameterne:

FORUTSETNINGER	30.09.2017	31.12.2016	Endring
Diskonteringsrente	2,30 %	2,60 %	-0,30 %
Lønnsvekst	2,50 %	2,50 %	0,00 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,25 %	2,25 %	0,00 %
Pensjonsregulering	1,48 %	1,48 %	0,00 %
Arbeidsgiveravgiftssats	14,10 %	14,10 %	0,00 %
Finansskatt	5,00 %	5,00 %	0,00 %

Effekten av endringene i pensjonsforutsetningene øker pensjonsforpliktelsen for egne ansatte med 72 millioner kroner.

NOTE 2 Verdiendring eiendomsinvesteringer

Porteføljen av investeringseiendommer inklusive investeringseiendommer eid via datterselskaper er verdivurdert per 30.09.2017.

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	3. kvartal 2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Verdiregulering inkludert valutaendringer	-228	-20	1 188	407	2 393
Valutasikring	348	859	-272	1 947	1 763
Netto verdiregulering inkludert valutasikring	120	839	916	2 353	4 156

NOTE 3 Premieinntekter for egen regning

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	3. kvartal 2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Forfalte premier, brutto	8 832	8 248	23 781	26 188	33 606
Avgitte gjenforsikringspremier	0	0	0	-1	-1
Overføring av premiereserve fra andre	0	1 793	208	3 529	3 250
Sum premieinntekter for egen regning	8 832	10 041	23 989	29 715	36 854

NOTE 4 Erstatninger

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	3. kvartal 2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Utbetalte erstatninger	4 292	4 164	12 833	12 076	16 263
Overføring av premiereserve til andre	1	0	211	124	124
Sum erstatninger	4 293	4 164	13 044	12 199	16 387

NOTE 5 Forsikringsrelaterte driftskostnader

MILLIONER KRONER	3. kvartal 2017	3. kvartal 2016	01.01.2017 -30.09.2017	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -31.12.2016
Personalkostnader	116	127	417	394	549
Avskrivninger og nedskrivninger	17	22	51	66	261
Andre driftskostnader	68	62	241	208	331
Sum forsikringsrelaterte driftskostnader	202	212	709	668	1 140

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser

Før informasjon vedrørende prising av finansielle eiendeler og forpliktelser henvises det til note 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser i konsernregnskapet.

30.09.2017 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	561	649	6 712	7 369	32	34	7 305	8 052
Opptjente ikke forfalte renter	19	19	250	250	1	1	270	270
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	6 043	6 212	18 202	19 494	77	85	24 322	25 792
Opptjente ikke forfalte renter	23	23	271	271	2	2	296	296
Sum investeringer som holdes til forfall	6 645	6 904	25 436	27 385	112	122	32 193	34 411
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	2 670	2 823	30 142	32 795	170	188	32 983	35 806
Opptjente ikke forfalte renter	39	39	597	597	2	2	638	638
Utenlandske obligasjonslån	6 233	6 524	69 439	74 604	492	527	76 164	81 655
Opptjente ikke forfalte renter	71	71	1 289	1 289	9	9	1 369	1 369
Norske sertifikater	136	136	500	500	0	0	636	636
Opptjente ikke forfalte renter	2	2	0	0	0	0	2	2
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordring	9 151	9 595	101 968	109 785	673	726	111 792	120 106
ØVRIG UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	3 288	3 296	0	0	3 288	3 296
Lån med offentlig garanti	0	0	43 413	43 936	0	0	43 413	43 936
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	7 958	8 001	0	0	7 958	8 001
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	285	285	0	0	285	285
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	54 944	55 519	0	0	54 944	55 519
Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	15 796	16 498	182 348	192 689	785	848	198 928	210 036
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	471	471	6 966	6 966	0	0	7 438	7 438
Utenlandske aksjer	0	0	22 421	22 421	0	0	22 421	22 421
Sum aksjer	471	471	29 388	29 388	0	0	29 859	29 859
Eiendomsfond	0	0	2 253	2 253	0	0	2 253	2 253
Norske aksjefond	0	0	59 396	59 396	583	583	59 979	59 979
Utenlandske aksjefond	0	0	9 360	9 360	0	0	9 360	9 360
Sum aksjefondsandeler	0	0	71 009	71 009	583	583	71 592	71 592
Norske alternative investeringer	0	0	2 709	2 709	16	16	2 725	2 725
Utenlandske alternative investeringer	0	0	644	644	0	0	644	644
Sum alternative investeringer	0	0	3 353	3 353	16	16	3 369	3 369
Sum aksjer og andeler	471	471	103 749	103 749	600	600	104 820	104 820

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser – forts.

30.09.2017 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	6 307	6 307	33 752	33 752	0	0	40 058	40 058
Utenlandske obligasjoner	161	161	21 074	21 074	0	0	21 235	21 235
Opptjente ikke forfalte renter	27	27	326	326	0	0	354	354
Norske obligasjonsfond	2 161	2 161	45 580	45 580	577	577	48 318	48 318
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	13 392	13 392	0	0	13 392	13 392
Opptjente ikke forfalte renter	72	72	2 531	2 531	22	22	2 626	2 626
Norske sertifikater	351	351	7 893	7 893	0	0	8 245	8 245
Opptjente ikke forfalte renter	2	2	6	6	0	0	8	8
Sum obligasjoner og andre verdi- papirer med fast avkastning	9 082	9 082	124 554	124 554	600	600	134 236	134 236
Norske utlån og fordringer	1 281	1 281	3 904	3 904	25	25	5 210	5 210
Utenlandske utlån og fordringer	297	297	4 597	4 597	34	34	4 929	4 929
Sum utlån og fordringer	1 578	1 578	8 501	8 501	60	60	10 139	10 139
DERIVATER								
Renteswapper	524	524	157	157	0	0	681	681
Valutaterminer	0	0	1 388	1 388	7	7	1 395	1 395
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	524	524	1 545	1 545	7	7	2 076	2 076
Andre finansielle eiendeler	1	1	3 367	3 367	3	3	3 372	3 372
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	11 656	11 656	241 717	241 717	1 270	1 270	254 642	254 642
FORPLIKTELSE								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	971	971	0	0	971	971
Valutaterminer	0	0	723	723	3	3	726	726
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	0	0	1 695	1 695	3	3	1 698	1 698
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	6 345	7 008	0	0	0	0	6 345	7 008
Fondsobligasjonslån	1 510	1 380	0	0	0	0	1 510	1 380
Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 855	8 388	0	0	0	0	7 855	8 388
FORPLIKTELSE TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	0	0	0	0	0	0
Utenlandske call money ¹	568	568	1 548	1 548	10	10	2 126	2 126
Sum forpliktelse til kredittinstitusjoner	568	568	1 548	1 548	11	11	2 126	2 126

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser – forts.

30.09.2016 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	556	662	8 976	9 912	75	79	9 607	10 652
Opptjente ikke forfalte renter	19	19	307	307	2	2	328	328
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	5 790	6 199	16 638	18 356	62	72	22 490	24 627
Opptjente ikke forfalte renter	22	22	296	296	2	2	320	320
Sum investeringer som holdes til forfall	6 387	6 902	26 217	28 871	140	155	32 744	35 928
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	2 243	2 432	28 958	32 301	177	199	31 378	34 932
Opptjente ikke forfalte renter	32	32	595	595	2	2	629	629
Utenlandske obligasjonslån	4 454	4 847	60 723	67 101	404	445	65 581	72 394
Opptjente ikke forfalte renter	61	61	1 122	1 122	7	7	1 190	1 190
Norske sertifikater	0	0	715	715	0	0	715	715
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	3	3	0	0	3	3
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordring	6 790	7 373	92 116	101 837	591	654	99 497	109 863
ØVRIG UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	2 567	2 588	0	0	2 567	2 588
Lån med offentlig garanti	0	0	37 831	38 463	0	0	37 831	38 463
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	8 712	8 745	0	0	8 712	8 745
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	282	282	0	0	282	282
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	49 393	50 078	0	0	49 393	50 078
Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	13 177	14 275	167 726	180 786	731	808	181 634	195 869
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	412	412	5 578	5 578	0	0	5 990	5 990
Utenlandske aksjer	0	0	19 261	19 261	0	0	19 261	19 261
Sum aksjer	412	412	24 839	24 839	0	0	25 251	25 251
Eiendomsfond	0	0	1 176	1 176	0	0	1 176	1 176
Norske aksjefond	0	0	49 083	49 083	457	457	49 540	49 540
Utenlandske aksjefond	0	0	7 786	7 786	0	0	7 786	7 786
Sum aksjefondsandeler	0	0	58 044	58 044	457	457	58 502	58 502
Norske alternative investeringer	0	0	2 443	2 443	15	15	2 457	2 457
Utenlandske alternative investeringer	0	0	465	465	0	0	465	465
Sum alternative investeringer	0	0	2 908	2 908	15	15	2 923	2 923
Sum aksjer og andeler	412	412	85 791	85 791	472	472	86 676	86 676

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser – forts.

30.09.2016 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	5 763	5 763	29 870	29 870	0	0	35 634	35 634
Utenlandske obligasjoner	173	173	25 464	25 464	0	0	25 637	25 637
Opptjente ikke forfalte renter	30	30	322	322	0	0	352	352
Norske obligasjonsfond	2 207	2 207	45 818	45 818	620	620	48 646	48 646
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	13 273	13 273	0	0	13 273	13 273
Opptjente ikke forfalte renter	13	13	151	151	7	7	172	172
Norske sertifikater	953	953	8 629	8 629	0	0	9 583	9 583
Utenlandske sertifikater	0	0	331	331	0	0	331	331
Opptjente ikke forfalte renter	6	6	18	18	0	0	24	24
Sum obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	9 147	9 147	123 878	123 878	627	627	133 652	133 652
Norske utlån og fordringer	1 435	1 435	4 209	4 209	14	14	5 658	7 268
Utenlandske utlån og fordringer	136	136	3 831	3 831	26	26	3 992	3 992
Sum utlån og fordringer	1 571	1 571	8 040	8 040	39	39	9 650	9 650
DERIVATER								
Renteswapper	795	795	283	283	0	0	1 078	1 078
Valutaterminer	3	3	4 244	4 244	15	15	4 262	4 262
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	798	798	4 527	4 527	15	15	5 340	5 340
Andre finansielle eiendeler	22	22	4 934	4 934	55	55	5 010	5 010
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	11 950	11 950	227 170	227 170	1 208	1 208	240 328	240 328
FORPLIKTELSE								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	814	814	0	0	814	814
Valutaterminer	0	0	763	763	2	2	766	766
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	0	0	1 578	1 578	2	2	1 580	1 580
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	6 132	6 369	0	0	0	0	6 132	6 369
Fondsobligasjonslån	1 781	1 259	0	0	0	0	1 781	1 259
Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 914	7 628	0	0	0	0	7 914	7 628
FORPLIKTELSE TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	1 187	1 187	30	30	1 217	1 217
Utenlandske call money ¹	811	811	2 176	2 176	31	31	3 018	3 018
Sum forpliktelse til kreditinstitusjoner	812	812	3 363	3 363	60	60	4 236	4 236

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser – forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	557	642	7 388	8 108	41	43	7 986	8 793
Opptjente ikke forfalte renter	17	17	177	177	1	1	194	194
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	5 847	6 069	18 109	19 203	77	85	24 033	25 357
Opptjente ikke forfalte renter	39	39	253	253	1	1	294	294
Sum investeringer som holdes til forfall	6 460	6 767	25 928	27 741	120	130	32 507	34 638
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	2 241	2 380	28 956	31 501	167	185	31 364	34 066
Opptjente ikke forfalte renter	45	45	724	724	4	4	773	773
Utenlandske obligasjonslån	4 979	5 265	65 064	69 677	439	471	70 482	75 413
Opptjente ikke forfalte renter	83	83	1 190	1 190	8	8	1 282	1 282
Norske sertifikater	0	0	787	787	0	0	787	787
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	3	3	0	0	3	3
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordring	7 349	7 774	96 724	103 882	618	667	104 691	112 323
ØVRIG UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	3 196	3 207	0	0	3 196	3 207
Lån med offentlig garanti	0	0	40 462	40 934	0	0	40 462	40 934
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	9 068	9 106	0	0	9 068	9 106
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	210	210	0	0	210	210
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	52 936	53 457	0	0	52 936	53 457
Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	13 808	14 540	175 588	185 080	738	798	190 134	200 418
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	434	434	6 019	6 019	0	0	6 453	6 453
Utenlandske aksjer	0	0	20 893	20 893	0	0	20 893	20 893
Sum aksjer	434	434	26 912	26 912	0	0	27 346	27 346
Eiendomsfond	0	0	1 897	1 897	0	0	1 897	1 897
Norske aksjefond	0	0	53 525	53 525	504	504	54 029	54 029
Utenlandske aksjefond	0	0	8 197	8 197	0	0	8 197	8 197
Sum aksjefondsandeler	0	0	63 620	63 620	504	504	64 123	64 123
Norske alternative investeringer	0	0	2 511	2 511	15	15	2 526	2 526
Utenlandske alternative investeringer	0	0	489	489	0	0	489	489
Sum alternative investeringer	0	0	3 000	3 000	15	15	3 015	3 015
Sum aksjer og andeler	434	434	93 531	93 531	519	519	94 484	94 484

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser – forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	5 850	5 850	33 146	33 146	0	0	38 997	38 997
Utenlandske obligasjoner	165	165	20 559	20 559	0	0	20 724	20 724
Opptjente ikke forfalte renter	36	36	397	397	0	0	432	432
Norske obligasjonsfond	2 189	2 189	46 715	46 715	620	620	49 524	49 524
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	12 933	12 933	0	0	12 933	12 933
Norske sertifikater	689	689	9 650	9 650	0	0	10 338	10 338
Utenlandske sertifikater	0	0	161	161	0	0	161	161
Opptjente ikke forfalte renter	4	4	14	14	0	0	18	18
Sum obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	8 934	8 934	123 574	123 574	620	620	133 128	133 128
Norske utlån og fordringer	640	640	4 280	4 280	11	11	4 931	4 931
Utenlandske utlån og fordringer	385	385	5 374	5 374	23	23	5 783	5 783
Sum utlån og fordringer	1 025	1 025	9 654	9 654	34	34	10 713	10 713
DERIVATER								
Renteswapper	645	645	225	225	0	0	870	870
Valutaterminer	0	0	712	712	2	2	714	714
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	645	645	937	937	2	2	1 584	1 584
Andre finansielle eiendeler	14	14	1 400	1 400	0	0	1 415	1 415
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	11 052	11 052	229 097	229 097	1 174	1 174	241 323	241 323
FORPLIKTELSE								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	998	998	0	0	998	998
Valutaterminer	0	0	3 061	3 061	14	14	3 075	3 075
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	0	0	4 059	4 059	14	14	4 074	4 074
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	6 220	6 554	0	0	0	0	6 220	6 554
Fondsobligasjonslån	1 650	1 283	0	0	0	0	1 650	1 283
Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 870	7 837	0	0	0	0	7 870	7 837
FORPLIKTELSE TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	0	0	0	0	0	0
Utenlandske call money ¹	716	716	168	168	1	1	885	885
Sum forpliktelser til kreditinstitusjoner	716	716	168	168	1	1	885	885

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki

30.09.2017 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	2 281	6 801	0	9 082
Sertifikater	0	354	0	354
Obligasjoner	48	6 447	0	6 495
Obligasjonsfond	2 233	0	0	2 233
Utlån og fordringer	924	654	0	1 578
Aksjer og andeler	0	469	3	471
Aksjer	0	469	3	471
Finansielle derivater	0	524	0	524
Andre finansielle eiendeler	0	1	0	1
Sum selskapsporteføljen	3 205	8 449	3	11 656
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	84 548	40 006	0	124 554
Sertifikater	6 270	1 629	0	7 899
Obligasjoner	16 775	38 377	0	55 152
Obligasjonsfond	61 503	0	0	61 503
Utlån og fordringer	7 766	735	0	8 501
Aksjer og andeler	86 621	5 404	11 725	103 749
Aksjer	26 039	1 879	1 470	29 388
Aksjefond	60 581	0	75	60 657
Eiendomsfond	0	172	2 081	2 253
Spesialfond	0	3 353	0	3 353
Private Equity	0	0	8 099	8 099
Finansielle derivater	0	1 545	0	1 545
Andre finansielle eiendeler	0	3 367	0	3 367
Sum kollektivporteføljen	178 935	51 057	11 725	241 717

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki – forts.

30.09.2017 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	600	0	0	600
Obligasjonsfond	600	0	0	600
Utlån og fordringer	60	0	0	60
Aksjer og andeler	583	16	0	600
Aksjefond	583	0	0	583
Spesialfond	0	16	0	16
Finansielle derivater	0	7	0	7
Andre finansielle eiendeler	0	3	0	3
Sum investeringsvalgporteføljen	1 243	27	0	1 270
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	183 383	59 533	11 727	254 642
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringseiendom	0	0	993	993
Sum investeringseiendom	0	0	993	993
FORPLIKTELSER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	0	0	0
Gjeld til kredittinstitusjoner	568	0	0	568
Sum selskapsporteføljen	568	0	0	568
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	1 695	0	1 695
Gjeld til kredittinstitusjoner	1 548	0	0	1 548
Sum kollektivporteføljen	1 548	1 695	0	3 243
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	3	0	3
Gjeld til kredittinstitusjoner	11	0	0	11
Sum investeringsvalgporteføljen	11	3	0	13
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	2 126	1 698	0	3 824

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki — forts.

30.09.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	2 287	6 860	0	9 147
Sertifikater	0	959	0	959
Obligasjoner	66	5 901	0	5 967
Obligasjonsfond	2 221	0	0	2 221
Utlån og fordringer	640	932	0	1 571
Aksjer og andeler	0	368	45	412
Aksjer	0	368	45	412
Finansielle derivater	0	798	0	798
Andre finansielle eiendeler	0	22	0	22
Sum selskapsporteføljen	2 926	8 979	45	11 950
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	82 499	41 379	0	123 878
Sertifikater	5 084	3 895	0	8 979
Obligasjoner	18 173	37 484	0	55 656
Obligasjonsfond	59 243	0	0	59 243
Utlån og fordringer	6 815	1 225	0	8 040
Aksjer og andeler	74 726	2 075	8 990	85 791
Aksjer	22 007	1 315	1 518	24 839
Aksjefond	52 719	0	75	52 795
Eiendomsfond	0	295	880	1 176
Spesialfond	0	465	0	465
Private Equity	0	0	6 517	6 517
Finansielle derivater	0	4 527	0	4 527
Andre finansielle eiendeler	0	4 934	0	4 934
Sum kollektivporteføljen	164 040	54 140	8 990	227 170

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki – forts.

30.09.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	627	0	0	627
Obligasjonsfond	627	0	0	627
Utlån og fordringer	39	0	0	39
Aksjer og andeler	457	14	0	472
Aksjefond	457	0	0	457
Spesialfond	0	14	0	14
Finansielle derivater	0	15	0	15
Andre finansielle eiendeler	0	55	0	55
Sum investeringsvalgporteføljen	1 123	84	0	1 208
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	168 090	63 204	9 035	240 328
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringseiendom	0	0	991	991
Sum investeringseiendom	0	0	991	991
FORPLIKTELSE SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	0	0	0
Gjeld til kredittinstitusjoner	812	0	0	812
Sum selskapsporteføljen	812	0	0	812
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	1 578	0	1 578
Gjeld til kredittinstitusjoner	3 363	0	0	3 363
Sum kollektivporteføljen	3 363	1 578	0	4 941
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	2	0	2
Gjeld til kredittinstitusjoner	60	0	0	60
Sum investeringsvalgporteføljen	60	2	0	63
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	4 236	1 580	0	5 816

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki — forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	2 242	6 692	0	8 934
Sertifikater	0	693	0	693
Obligasjoner	53	5 998	0	6 051
Obligasjonsfond	2 189	0	0	2 189
Utlån og fordringer	463	563	0	1 025
Aksjer og andeler	0	387	47	434
Aksjer	0	387	47	434
Finansielle derivater	0	645	0	645
Andre finansielle eiendeler	0	14	0	14
Sum selskapsporteføljen	2 705	8 300	47	11 052
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	82 018	41 557	0	123 574
Sertifikater	5 989	3 836	0	9 825
Obligasjoner	16 380	37 721	0	54 101
Obligasjonsfond	59 648	0	0	59 648
Utlån og fordringer	8 646	1 008	0	9 654
Aksjer og andeler	78 755	4 655	10 121	93 531
Aksjer	24 169	1 368	1 375	26 912
Aksjefond	54 586	0	84	54 671
Eiendomsfond	0	287	1 610	1 897
Spesialfond	0	3 000	0	3 000
Private Equity	0	0	7 052	7 052
Finansielle derivater	0	937	0	937
Andre finansielle eiendeler	0	1 400	0	1 400
Sum kollektivporteføljen	169 419	49 557	10 121	229 097

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki – forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	620	0	0	620
Obligasjonsfond	620	0	0	620
Utlån og fordringer	34	0	0	34
Aksjer og andeler	504	15	0	519
Aksjefond	504	0	0	504
Spesialfond	0	15	0	15
Finansielle derivater	0	2	0	2
Andre finansielle eiendeler	0	0	0	0
Sum investeringsvalgporteføljen	1 157	17	0	1 174
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	173 280	57 875	10 168	241 323
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringseiendom	0	0	1 003	1 003
Sum investeringseiendom	0	0	1 003	1 003
FORPLIKTELSER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	0	0	0
Gjeld til kredittinstitusjoner	716	0	0	716
Sum selskapsporteføljen	716	0	0	716
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	4 059	0	4 059
Gjeld til kredittinstitusjoner	168	0	0	168
Sum kollektivporteføljen	168	4 059	0	4 227
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	14	0	14
Gjeld til kredittinstitusjoner	1	0	0	1
Sum investeringsvalgporteføljen	1	14	0	15
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	885	4 073	0	4 958

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki – forts.

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJER, UNOTERTE SELSKAPSPORTEFØLJEN	Bokført verdi 30.09.2017	Bokført verdi 30.09.2016	Bokført verdi 31.12.2016
Inngående balanse 01.01.	47	45	45
Solgt	-84	0	0
Kjøpt	3	0	0
Urealiserte endringer	37	0	2
Utgående balanse 30.09. / 31.12.	3	45	47
Realisert gevinst / tap	83	0	0

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJER, UNOTERTE KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	Bokført verdi 30.09.2017	Bokført verdi 30.09.2016	Bokført verdi 31.12.2016
Inngående balanse 01.01.	1 375	1 369	1 369
Solgt	-19	-6	-51
Kjøpt	13	61	65
Urealiserte endringer	101	93	-7
Utgående balanse 30.09. / 31.12.	1 470	1 518	1 375
Realisert gevinst / tap	-27	0	12

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJEFOND, UNOTERTE KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	Bokført verdi 30.09.2017	Bokført verdi 30.09.2016	Bokført verdi 31.12.2016
Inngående balanse 01.01.	84	76	76
Solgt	-6	0	0
Kjøpt	0	0	0
Urealiserte endringer	-3	0	9
Utgående balanse 30.09. / 31.12.	75	75	84
Realisert gevinst / tap	0	0	0

ENDRINGER I NIVÅ 3, PRIVATE EQUITY OG EIENDOMSFOND KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	Bokført verdi 30.09.2017	Bokført verdi 30.09.2016	Bokført verdi 31.12.2016
Inngående balanse 01.01.	8 661	7 164	7 164
Solgt	-1 204	-806	-1 108
Kjøpt	1 501	1 318	2 739
Urealiserte endringer	1 221	-279	-133
Utgående balanse 30.09. / 31.12.	10 180	7 397	8 661
Realisert gevinst / tap	280	220	326

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki – forts.

ENDRINGER I NIVÅ 3, INVESTERINGSEIENDOM SELSKAPSPORTEFØLJEN	Bokført verdi 30.09.2017	Bokført verdi 30.09.2016	Bokført verdi 31.12.2016
Inngående balanse 01.01.	1 003	893	893
Solgt	0	0	0
Kjøpt	0	0	0
Urealiserte endringer	30	150	161
Annet	-41	-52	-52
Utgående balanse 30.09. / 31.12.	993	991	1 003
Realisert gevinst / tap	41	52	52
Sum nivå 3	12 720	10 026	11 171

Beløpene i nivåfordelingen finner man igjen i balansen, under de ulike porteføljenes fordeling av finansielle instrumenter til virkelig verdi og investeringseiendommer. Urealiserte endringer reflekteres på linjen «Verdiendringer på investeringer» i resultatet i de ulike porteføljene.

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Høyeste kvalitet i forhold til virkelig verdi er basert på noterte kurser i et aktivt marked. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand.

NIVÅ 1:

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra noterte priser i et aktivt marked for identiske eiendeler eller forpliktelser som enheten har tilgang til ved rapporteringstidspunktet. Eksempler på instrumenter i nivå 1 er børsnoterte papirer.

NIVÅ 2:

Instrumenter i dette nivået anses ikke å ha et aktivt marked. Virkelig verdi hentes fra observerbare markedsdata; dette inkluderer hovedsaklig priser basert på identiske instrumenter, men hvor instrumentet ikke innehar høy nok omsetningsfrekvens, samt priser basert på tilsvarende eiendeler og prisledende indikatorer som kan bli bekreftet fra markedsinformasjon. Eksempler på instrumenter i nivå 2 er rentepapirer priset ut fra rentebaner. For mer informasjon vedrørende prising av nivå 2 instrumenter henvises det til note 9 i konsernet for de ulike klassene som ligger i dette nivået.

NIVÅ 3:

Instrumenter på nivå 3 innehar ingen observerbare markedsdata eller omsettes på markeder som anses som inaktivt. Prisen baseres hovedsakelig på egne beregninger, hvor reell virkelig verdi kan avvike hvis instrumentet skulle blitt omsatt. Instrumentene som omfattes i nivå 3 hos KLP er unoterte aksjer og private equity investeringer. For mer informasjon vedrørende prising av nivå 3 instrumenter henvises det til note 9 i konsernet for de ulike klassene som ligger i dette nivået.

Verdsettelse rundt poster i de ulike nivåene er beskrevet i note 9 i konsernet, for beskrivelse av prising på investeringseiendom henvises det til årsrapporten.

I note 6 opplyses det om virkelig verdi av eiendeler og forpliktelser som måles til amortisert kost. Den nivåbaserte fordelingen for disse postene vil være som følger: eiendeler klassifisert som hold til forfall vil inngå i nivå 1, utlån, og lån og fordringer vil inngå i nivå 2. Forpliktelser, målt til amortisert kost, vil være fordelt på følgende vis; ansvarlige lån fordelt i nivå 1 og i nivå 2, fondsobligasjonslånet vil vært fordelt i nivå 2, gjeld til kredittinstitusjoner vil vært fordelt i nivå 1. For informasjon vedrørende prising av disse rentepapirene henvises det til note 9 i konsernet.

På verdipapirene som inngår i nivå 3 er det ikke blitt gjort en sensitivitetsanalyse, en endring i variablene til prisingen er rent informasjonsmessig vurdert til å gi lite merverdi utover det som allerede er oppgitt i noten. For sensitivitetsanalyse

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki – forts.

for investeringseiendom henvises det til årsrapporten. På generelt grunnlag vil en endring i prisingen på 5 % gi en endring i verdien på 636 millioner kroner per 30.09.2017 på eiendelene i nivå 3.

Hva gjelder flytting av papirer mellom nivåene er det lagt grenser på antall handelsdager og omsetningsmengde på aksjer for å skille nivå 1 og nivå 2. De generelle prinsippene rundt nivåfordeling går hovedsaklig på om eiendelen eller forpliktelsen er notert eller ikke, og om noteringen kan

angis å være i et aktivt marked. For aksjer er det et ytterligere skille på handelsdager og omsetningsmengde som skiller ut noterte papirer som ikke inngår i aktivt marked. Ved flytting mellom nivåene tas det utgangspunkt i verdiene ved slutten av rapporteringsperioden.

I 3. kvartal er det flyttet aksjer for 17 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 2, og det er flyttet aksjer for 0,9 millioner kroner fra nivå 2 til nivå 1. Flyttingen skyldes endring i likviditet. Ingen flyttinger utover dette.

NOTE 8 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

30.09.2017 MILLIONER KRONER	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/ gjeld som er presentert netto	Balansført verdi	Finansielle instrumenter	Relaterte beløp som ikke er presentert netto		Netto beløp
					Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdi- papirer	
EIENDELER							
Finansielle derivater	2 076	0	2 076	-564	-1 480	0	58
Sum	2 076	0	2 076	-564	-1 480	0	58
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER							
Sum eiendeler kollektivporteføljen	1 545	0	1 545	-563	-937	0	46
Sum eiendeler selskapsporteføljen	524	0	524	0	-534	0	11
Sum eiendeler investeringsvalg- porteføljen	7	0	7	-1	-10	0	0
Sum	2 076	0	2 076	-564	-1 480	0	58
GJELD							
Finansielle derivater	1 698	0	1 698	-564	-586	-403	156
Sum	1 698	0	1 698	-564	-586	-403	156
PORTEFØLJEFORDELTE GJELD							
Sum gjeld kollektivporteføljen	1 695	0	1 695	-563	-585	-403	155
Sum gjeld selskapsporteføljen	0	0	0	0	0	0	0
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	3	0	3	-1	-1	0	1
Sum	1 698	0	1 698	-564	-586	-403	156

NOTE 8 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør – forts.

30.09.2016 MILLIONER KRONER	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/ gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Relaterte beløp som ikke er presentert netto		Netto beløp
					Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdi- papirer	
EIENDELER							
Finansielle derivater	2 359	0	2 359	-843	-1 433	0	274
Sum	5 340	0	5 340	-948	-4 227	0	274
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER							
Sum eiendeler kollektivporteføljen	4 527	0	4 527	-947	-3 360	0	238
Sum eiendeler selskapsporteføljen	798	0	798	0	-812	0	34
Sum eiendeler investeringsvalg- porteføljen	15	0	15	-1	-56	0	2
Sum	5 340	0	5 340	-948	-4 227	0	274
GJELD							
Finansielle derivater	1 580	0	1 580	-948	-649	0	22
Sum	1 580	0	1 580	-948	-649	0	22
PORTEFØLJEFORDELTE GJELD							
Sum gjeld kollektivporteføljen	1 578	0	1 578	-947	-649	0	22
Sum gjeld selskapsporteføljen	0	0	0	0	0	0	0
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	2	0	2	-1	0	0	0
Sum	1 580	0	1 580	-948	-649	0	22

NOTE 8 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør – forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/ gjeld som er presentert netto	Balansført verdi	Finansielle instrumenter	Relaterte beløp som ikke er presentert netto		Netto beløp
					Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdi- papirer	
EIENDELER							
Finansielle derivater	1 584	0	1 584	-864	-792	0	22
Sum	1 584	0	1 584	-864	-792	0	22
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER							
Sum eiendeler kollektivporteføljen	937	0	937	-862	-76	0	0
Sum eiendeler selskapsporteføljen	645	0	645	0	-716	0	22
Sum eiendeler investeringsvalg- porteføljen	2	0	2	-2	0	0	0
Sum	1 584	0	1 584	-864	-792	0	22
GJELD							
Finansielle derivater	4 074	0	4 074	-864	-3 320	0	17
Sum	4 074	0	4 074	-864	-3 320	0	17
PORTEFØLJEFORDELTE GJELD							
Sum gjeld kollektivporteføljen	4 059	0	4 059	-862	-3 308	0	15
Sum gjeld selskapsporteføljen	0	0	0	0	0	0	0
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	14	0	14	-2	-12	0	1
Sum	4 074	0	4 074	-864	-3 320	0	17

Formålet med noten er å vise den potensielle effekten av nettingavtaler i KLP; hvilke muligheter KLP har for å motregne bilaterale avtaler mot andre motparter dersom disse skulle gå konkurs, og beløpet som gjenstår om alle slike nettingavtaler materialiseres. Notene viser derivatposisjoner i balansen, samt en ytterligere tabell med tilsvarende informasjon sortert på de ulike porteføljene i selskapet.

NOTE 9 Forpliktelser

MILLIONER KRONER	30.09.2017	30.09.2016	31.12.2016
Kortsiktig gjeld verdipapirhandel	3 585	5 098	2 095
Forskuddstrekk pensjonsordning	343	326	380
Leverandørgjeld	34	33	2
Derivater	1 698	1 580	4 074
Gjeld til kredittinstitusjoner	2 126	4 236	885
Forpliktelser i forbindelse med direkte forsikring	3 258	1 613	537
Øvrige kortsiktige forpliktelser	13	14	28
Sum forpliktelser	11 058	12 900	8 001

NOTE 10 Kapitalkrav

MILLIARDER KRONER	30.09.2017	31.12.2016		30.09.2017	31.12.2016
FORENKLET SOLVENS II BALANSE					
Eiendeler, bokført	527	497	Beste estimat	476	450
Merverdier HTF/lån og fordringer	11	9	Risikomargin	14	13
Merverdier øvrige utlån	1	1	Ansvarlige lån/fondsobligasjonslån	8	8
Øvrige mer/mindreverdier	0	0	Andre forpliktelser	12	9
Utsatt skattefordel	0	1	Utsatt skatteforpliktelse	0	0
Sum eiendeler etter solvens II	539	507	Sum forpliktelser etter solvens II	509	480
			Eiendeler minus forpliktelser	30	27
			- Utsatt skattefordel	0	-1
			- Risikoutjevningssfond	-4	-4
			+ Fondsobligasjonslån	2	2
			Basiskapital - kapitalgruppe 1	27	24
			Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 1	27	24
			Ansvarlige lån	7	7
			Risikoutjevningssfond	4	4
			Basiskapital - kapitalgruppe 2	11	11
			Supplerende kapital	10	10
			Supplerende kapital - kapitalgruppe 2	10	10
			Fradrag for maks. kapital i gruppe 2	-13	-13
			Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 2	8	7
			Utsatt skattefordel	0	0
			Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 3	0	0
			Tellende ansvarlig kapital under Solvens II	35	31
			Markedsrisiko	6	6
			Diversifisering markedsrisiko	-2	-2
			Motpartrisiko	0	0
			Forsikringsrisiko	16	15
			Diversifisering forsikringsrisiko	-4	-4
			Diversifisering generelt	-3	-3
			Operasjonell risiko	2	2
			Tapsabsorberende evne til ustatt skatt	0	0
			Solvenskapalkrav (SCR)	16	15
			Det lineære minstekapitalkravet (MCR_lineær)	7	5
			Minimum	4	4
			Maksimum	7	7
			Minstekapitalkravet (MCR)	7	5
			Solvensgrad	223 %	209 %

	30.09.2017	31.12.2016
SOLVENSGRAD	223 %	209 %

Solvens II er innført fra 01.01.2016 og beregningen av solvensmargin endres fullstendig samtidig med at tidligere krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning bortfaller. I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdi i regnskapet legges derfor mer-/mindreverdier til. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Kapitalgruppe 1 fremkommer av Solvens II-balansen, samt fondsobligasjonslånet. Kapitalgruppe 2 består av ansvarlige lån, risikoutjevningssfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital med et beløp tilsvarende 2,5% av foretakets premiereserve. Kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 er begrenset oppad til 50% av kapitalkravet. Ansvarlige lån med første renteendring i 2017 kan derfor innfris uten at det påvirker solvensgraden.

Uten bruk av midlertidig fradrag i forsikringstekniske avsetninger er foretakets solvensgrad 223% som er godt over foretakets mål om minst 150%. Med det midlertidige fradraget er solvensgraden 322%.

NOTE 11 Pensjonsforpliktelser

MILLIONER KRONER	30.09.2017	30.09.2016	31.12.2016
Balanseført netto forpliktelse 01.01.	474	423	423
Resultatført pensjonskostnad	65	53	77
Resultatført finanskostnad	12	8	14
Aktuarielle gevinster og tap	72	66	27
Innbetalt premie/tilskudd	-59	-50	-67
Balanseført netto forpliktelse 30.09./31.12.	564	500	474

FORUTSETNINGER	30.09.2017	30.09.16	31.12.2016
Diskonteringsrente	2,30 %	2,10 %	2,60 %
Lønnsvekst	2,50 %	2,25 %	2,50 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,25 %	2,00 %	2,25 %
Pensjonsregulering	1,48 %	1,24 %	1,48 %
Arbeidsgiveravgiftssats	14,10 %	14,10 %	14,10 %
Finansskatt	5,00 %	5,00 %	5,00 %

Effekten av endringer i forutsetningene er en økning av forpliktelsen med 72 millioner kroner per 30.09.2017. Endringen er ført i utvidet resultat i resultatregnskapet.

HOVEDKONTOR

Besøksadresse:

Dronning Eufemias gate 10, Oslo

Sentralbord: 55 54 85 00

Faks: 22 03 36 00

REGIONSKONTOR

Besøksadresse:

Zander Kaaes gate 7, Bergen

Kundesenter: 55 54 85 00

Faks: 55 54 85 90

ALL POST SENDES TIL

Kommunal Landspensjonskasse,

Pb. 400 Sentrum, 0103 Oslo

Elektroniske henvendelser:

klp.no/kontakt

www.klp.no

Organisasjonsnr.: 938 708 606